

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи бакалавра

на тему **«Порівняння наявності права політичної участі жінок у
країнах ЄС та країнах пострадянського простору»**

Виконала: здобувачка вищої освіти
4 курсу групи ОП-41 денного відділення
напряму підготовки 05 - "Соціальні та
поведінкові науки"
спеціальності 052 «Політологія»

ОПП «Політичні технології
та аналіз політики»

Григурко Яна Олександрівна

Керівник: д. політ. н., професор
Шаповаленко Марина Володимівна

Рецензент: д. істор. н., проф.,
Сергій Лиман

Харків – 2025 року

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

Філософський факультет

Кафедра політології

Спеціальність 052 Політологія

Освітньо-професійна програма «Політичні технології та аналіз політик»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри

О.А. ФІСУН
(ініціали, прізвище)

_____ (підпис)

« _____ » _____ 20 ____
року

ЗАВДАННЯ

На кваліфікаційну роботу бакалавра

Григурко Яни Олександрівни
(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема роботи: «Порівняння наявності права політичної участі жінок у країнах ЄС та країн пострадянського простору»

керівник роботи Шаповаленко Марина Володимирівна, д. політ. н., проф. кафедри політології

затверджені наказом по університету від «22» березня 2024 року № 3801-5/795

2. Строк подання студентом роботи 30.09.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Дослідити поняття, форми та правові гарантії політичної участі жінок як складової демократичного розвитку суспільства.
2. Проаналізувати історичну динаміку становлення політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі.
3. Здійснити порівняльний аналіз рівня політичного представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах влади різних країн.
4. Дослідити ефективність механізмів сприяння участі жінок у політиці.
5. Встановити чинники, що сприяють політичній участі жінок у порівнюваних країнах, включаючи культурні, політико-правові бар'єри.
6. Оцінити вплив міжнародних норм і політик на формування умов для реалізації політичних прав жінок у різних країнах.

4. План роботи

№ з/п	Назва етапу роботи	Термін виконання етапу
1	Консультація з керівником щодо обрання теми роботи	30.09.2024
2	Затвердження теми роботи	12.10.2024
3	Аналіз та підбір літературних джерел для написання роботи	30.11.2024
4	Написання змісту до кваліфікаційної роботи	30.12.2024
5	Написання першого розділу та висновків до нього	30.01.2025
6	Написання другого розділу та висновків до нього	28.02.2025
7	Написання вступу до роботи	15.03.2025
8	Написання висновків до роботи	31.03.2025
9	Оформлення списку використаних джерел	15.04.2025
10	Написання анотації	30.04.2025
11	Фінальні коригування та доопрацювання	12.05.2025
12	Переддипломна практика	19.05.2025- 08.06.2025
13	Підготовка доповіді до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	20.05.2025
14	Підготовка презентації до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	21.05.2025
15	Підготовка до виступу на захисті кваліфікаційної роботи	22.05.2025
16	Передзахист кваліфікаційної роботи	26.05.2025
17	Фінальні коригування та доопрацювання після зауважень на передзахисті	26-29.05.2025
18	Перевірка кваліфікаційної роботи через систему антиплагіат	30.05.2025
19	Захист кваліфікаційної роботи	11.06.2025

5. Дата видачі завдання 30.09.2024

Здобувач вищої освіти _____ Я.О.Григурко

Керівник роботи _____ М.В.Шаповаленко

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В. Н.
КАРАЗІНА
ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ БАКАЛАВРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студентка *Григурко Я.О.* до захисту бакалаврської роботи за спеціальністю 052 – політологія на тему: «*Порівняння наявності права політичної участі жінок у країнах ЄС та країн пострадянського простору*»

Бакалаврська робота і рецензія додаються.

Декан філософського факультету _____ Карпенко І. В.

Довідка про успішність

Студентка *Григурко Я.О.* за період навчання на філософському факультеті з 2021 року по 2025 рік повністю виконала навчальний план за спеціальністю з таким розподілом оцінок за національною шкалою:

відмінно – _____%, добре – _____%, задовільно – _____%.

Фахівець 1 категорії
навчального центру організації

освітнього процесу філософського факультету _____ Ревкова Н. Є.

Висновок керівника бакалаврської роботи

Студентка *Григурко Я.О.* виконала бакалаврську роботу на тему «*Порівняння наявності права політичної участі жінок у країнах ЄС та країн пострадянського простору*» яка присвячена аналізу відмінностей у реалізації права політичної участі жінок у країнах Європейського Союзу та пострадянського простору, з урахуванням законодавчих норм, політичної практики та гендерної рівності.

Керівник бакалаврської роботи:
професор кафедри політології
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор політичних наук _____

Шаповаленко М.В.

_____ 20 ____ року

Висновок кафедри про бакалаврську роботу

Бакалаврська робота розглянута. Студентка *Григурко Я.О.* допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри політології _____

Фісун О.А.

ЗМІСТ

<u>Зміст</u>	4
<u>Вступ</u>	5
<u>Розділ 1: Теоретико-правові засади та історична динаміка політичної участі жінок</u>	10
<u>1.1. Політична участь жінок як складова демократичного розвитку: поняття, форми, правові гарантії</u>	10
<u>1.2. Історичний розвиток політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та пострадянського простору</u>	16
<u>Розділ 2: Порівняльний аналіз реалізації політичних прав жінок у країнах ЄС та пострадянських державах</u>	37
<u>2.1. Рівень представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах: порівняння на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану</u>	37
<u>2.2. Політики гендерної рівності, квоти та практики сприяння участі жінок у політиці: порівняльна ефективність у ЄС та на пострадянському просторі</u>	42
<u>Висновки</u>	53
<u>Список використаних джерел</u>	56

ВСТУП

Політична участь жінок, що розглядається як невід'ємний компонент демократичного розвитку, охоплює значний спектр понять, різноманітних форм та правових гарантій, котрі є фундаментальними для формування справді репрезентативних та ефективних систем врядування, при цьому рівноправна участь жінок та чоловіків у всіх аспектах політичного та громадського життя визнається наріжним принципом, якого прагнуть досягти держави, що підтримують демократичні цінності. Глибоке розуміння політичної участі жінок виходить далеко за межі їхньої простої фізичної присутності в органах влади, воно нерозривно пов'язане з реальною спроможністю активно впливати на складні політичні процеси, брати участь у формуванні державної політики та приймати відповідальні рішення на всіх без винятку рівнях управління, оскільки демократія не може вважатися повноцінною та легітимною, якщо половина її громадян, тобто жінки, систематично усувається від активної та змістовної участі у формуванні власного майбутнього та майбутнього своєї країни. Концептуалізація політичної участі жінок передбачає їхню активну залученість як виборців, що свідомо реалізують своє право голосу, як членів політичних партій, що впливають на партійні програми та стратегії, як активісток громадянського суспільства, що висувають важливі суспільні ініціативи, як кандидаток на різноманітні виборні посади, як обраних представниць та лідерок у місцевих радах, що вирішують нагальні проблеми громад, у регіональних асамблеях, що формують регіональну політику, у національних парламентах, що ухвалюють закони загальнодержавного значення, а також на найвищих державних посадах, де приймаються ключові стратегічні рішення.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що попри значний прогрес у визнанні політичних прав жінок на міжнародному та національному рівнях, реальна участь жінок у політичних процесах та їх представництво в органах влади в багатьох країнах, зокрема на пострадянському просторі та в деяких країнах Європейського Союзу, залишається значно нижчою, ніж у чоловіків, що створює дисбаланс у представництві інтересів та обмежує повноцінний демократичний розвиток суспільств. Необхідність вивчення цієї проблеми саме зараз диктується глобальними тенденціями до посилення демократичних цінностей, де гендерна рівність є одним з ключових індикаторів, а також викликами, пов'язаними з політичними трансформаціями, економічними кризами та соціальними змінами, які по-різному впливають на можливості політичної участі жінок та чоловіків, вимагаючи глибокого аналізу існуючих бар'єрів та розробки ефективних механізмів для їх подолання.

Ступінь вивченості теми політичної участі жінок є досить високим, оскільки ця проблематика тривалий час перебуває у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що представляють різні галузі знань, такі як політологія, соціологія, правознавство та гендерні дослідження. Існують численні праці, присвячені теоретико-правовим засадам політичної участі жінок, аналізу міжнародних стандартів та національних законодавств у цій сфері, зокрема, досліджувалися Конвенція про політичні права жінок 1953 року та Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) 1979 року. Значну увагу приділено вивченню форм політичної участі жінок, як формальних, так і неформальних, включаючи їхню роль у політичних партіях, громадських рухах та миротворчих процесах. Дослідники детально аналізували бар'єри, що перешкоджають повноцінній політичній участі жінок, такі як структурні, інституційні та культурні перешкоди, а також політичне насильство щодо жінок. Окремий напрямок досліджень стосується

ефективності механізмів сприяння політичній участі жінок, зокрема гендерних квот, програм навчання та підтримки жіночого лідерства. Провідні міжнародні організації: ООН, ОБСЄ/БДПЛ, Sida, OECD, International IDEA, активно публікують звіти та аналітичні матеріали з цієї тематики. Разом із тим, незважаючи на значний обсяг напрацювань, доцільність подальшого доопрацювання теми зумовлена динамічністю політичних процесів, появою нових викликів та можливостей, а також необхідністю проведення порівняльних досліджень ефективності різних підходів до забезпечення гендерної рівності в політиці в різних країнах та регіонах, зокрема, компаративний аналіз ситуації в країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі потребує постійного оновлення та поглиблення з урахуванням специфіки історичного розвитку, політичних систем та культурних особливостей.

Метою дослідження є комплексний аналіз теоретико-правових засад, історичної динаміки та сучасного стану політичної участі жінок, а також порівняльне вивчення ефективності політик гендерної рівності, квот та практик сприяння участі жінок у політиці на прикладі окремих країн Європейського Союзу та пострадянського простору для виявлення ключових тенденцій, проблем та перспектив у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити поняття, форми та правові гарантії політичної участі жінок як складової демократичного розвитку;
- проаналізувати історичний розвиток політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі;

-здійснити порівняльний аналіз рівня представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану;

- провести порівняльний аналіз ефективності політик гендерної рівності, квот та практик сприяння участі жінок у політиці в країнах ЄС та на пострадянському просторі.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні відносини, що виникають у процесі реалізації жінками своїх політичних прав та їх участі в політичному житті суспільства.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти, правові механізми, історичні особливості та практичні аспекти реалізації політичної участі жінок, а також ефективність політик гендерної рівності та інструментів сприяння жіночій політичній активності в країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі.

При проведенні дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, серед яких аналіз та синтез для вивчення окремих аспектів політичної участі жінок та формування цілісного уявлення про проблему; порівняльно-правовий метод для зіставлення міжнародних стандартів та національних законодавств різних країн у сфері забезпечення політичних прав жінок; історичний метод для дослідження еволюції політичних прав жінок та їх участі в політиці; статистичний метод для аналізу кількісних показників представництва жінок в органах влади, системний підхід для розгляду політичної участі жінок як складної, багатофакторної системи; інституційний аналіз для вивчення ролі політичних партій та виборчих систем у забезпеченні гендерної рівності. Застосування цих методів дозволило забезпечити всебічність та

об'єктивність дослідження, а також обґрунтованість отриманих результатів та висновків.

У першому блоці роботи розглядаються теоретико-правові засади та історична динаміка політичної участі жінок, зокрема, аналізується поняття політичної участі жінок як важливої складової демократичного розвитку, детально розглядаються її різноманітні форми та існуючі правові гарантії, що закріплені як на міжнародному, так і на національному рівнях, приділяється увага вивченню історичного шляху становлення та розвитку політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі, висвітлюючи ключові етапи цієї боротьби та специфіку її перебігу в різних політичних та соціокультурних контекстах. Другий блок присвячений порівняльному аналізу реалізації політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та пострадянських державах, де здійснюється зіставлення рівня представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах влади на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану, що дозволяє виявити як спільні тенденції, так і суттєві відмінності, а також детально аналізуються політики гендерної рівності, зокрема ефективність застосування гендерних квот та інших практик, спрямованих на сприяння участі жінок у політичному житті, оцінюючи їх реальний вплив на досягнення гендерного балансу в структурах влади в обраних для порівняння регіонах.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який налічує 60 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 62 сторінки, з яких основного тексту 51 – сторінка.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ЖІНОК

1.1. Політична участь жінок як складова демократичного розвитку: поняття, форми, правові гарантії

Політична участь жінок як складова демократичного розвитку охоплює широке коло понять, форм та гарантій, що є невід'ємними для становлення справді репрезентативних та ефективних систем врядування. Рівноправна участь жінок та чоловіків у всіх аспектах політичного та громадського життя визнається наріжним принципом, до якого прагнуть держави, що підтримують демократичні цінності (OSCE/ODIHR 2014: 7). Розуміння політичної участі жінок виходить за межі простої присутності в органах влади; воно включає їхню спроможність впливати на політичні процеси, формування політики та прийняття рішень на всіх рівнях (Sida 2022: 5). Демократія не може вважатися повноцінною, якщо половина її громадян систематично усувається від активної участі у формуванні власного майбутнього та майбутнього своєї країни (United Nations - International IDEA 2013: 7, 11).

Концептуально, політична участь жінок включає їхню залученість як виборців, членів політичних партій, активісток громадянського суспільства, кандидаток на виборні посади, обраних представниць та лідерок у місцевих радах, регіональних асамблеях, національних парламентах, а також на найвищих державних посадах (OSCE/ODIHR 2014: 12). Це поняття також охоплює неформальні шляхи впливу, такі як участь у громадських рухах, адвокаційних кампаніях та медіа-активізмі, що формують громадську думку та впливають на політичний дискурс (Sida 2022: 5). Важливо розуміти, що політична участь не обмежується лише формальними інститутами, а включає будь-яку діяльність, спрямовану на вплив на розподіл влади та ресурсів у суспільстві (Ahern, Nuti, and Masterson 2000: 7-8). Розширене розуміння

політичної участі жінок є необхідним, оскільки воно враховує їхню лідерську роль та вплив у всіх сферах суспільства, а жіночий активізм та організаційна діяльність є ключовими для розуміння та покращення їхньої політичної участі (Sida 2022: 5). Історично жінки відігравали критичну роль у формуванні місцевої політики та опорі репресивним структурам задовго до отримання формальних політичних прав (Huerta 2024: 29).

Форми політичної участі жінок є різноманітними та багатогранними. Формальна участь передбачає право голосувати та бути обраною до всіх публічно обраних органів, встановлених національним законодавством, на рівних умовах з чоловіками, без будь-якої дискримінації (United Nations 1953: Art. I, Art. II). Це включає членство в політичних партіях, які часто виступають як своєрідні фільтри або воротарі демократії, визначаючи, хто отримує доступ до виборних посад (OSCE/ODIHR 2014: 15; Sida 2022: 9). Політичні партії відіграють унікальну та фундаментальну роль у демократичному процесі, представляючи погляди громадян – як чоловіків, так і жінок – та спрямовуючи їх у відповідні форуми державної політики (OSCE/ODIHR 2014: 16). Участь жінок у роботі виборчих комісій, як спостерігачок на виборах та як кандидаток також є важливою формою формальної політичної активності (OECD 2018: 16, 46). Жінки також мають право обіймати державні посади та виконувати всі державні функції, встановлені національним законодавством, на рівних умовах з чоловіками (United Nations 1953: Art. III). Неформальні форми участі включають активність у громадських організаціях, жіночих рухах, профспілках, участь у мирних зібраннях, петиціях та лобіюванні (Ahern, Nuti, and Masterson 2000: 14). Ці неформальні шляхи часто слугують каталізатором для підвищення політичної свідомості жінок та розвитку їхніх лідерських якостей, що згодом може трансформуватися у формальну політичну участь (Ahern, Nuti, and Masterson 2000: 8). Важливою є також участь жінок у миротворчих процесах, запобіганні конфліктам та постконфліктній відбудові, що підкреслюється

міжнародними документами, такими як Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (United Nations - International IDEA 2013: 12, 15). Нові медіа та інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові шляхи для участі жінок, дозволяючи їм формувати громадську думку, мобілізувати прихильників та брати участь у політичних дебатах (United Nations - International IDEA 2013: 23).

Правові гарантії політичної участі жінок закріплені як у міжнародних, так і в національних правових актах. Конвенція про політичні права жінок 1953 року прямо встановлює право жінок голосувати на всіх виборах, бути обраними до всіх публічно обраних органів та обіймати державні посади на рівних умовах з чоловіками (United Nations 1953: Art. I, II, III). Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), прийнята в 1979 році, є фундаментальним міжнародним документом, що зобов'язує держави-учасниці вживати всіх належних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у політичному та громадському житті країни (Sida 2022: 7; United Nations - International IDEA 2013: 11). Зокрема, стаття 7 CEDAW гарантує жінкам право голосувати на всіх виборах та публічних референдумах, брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду, обіймати державні посади та виконувати всі державні функції на всіх рівнях управління, а також брати участь у неурядових організаціях та асоціаціях, що займаються громадським та політичним життям країни (Sida 2022: 7). Стаття 4 CEDAW дозволяє державам вживати тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками, що може включати запровадження квот (Sida 2022: 7). Пекінська декларація та Платформа дій 1995 року також закликає держави вживати заходів для забезпечення рівного доступу жінок до владних структур та процесу прийняття рішень та повної участі в них (Sida 2022: 7). Багато країн включили принципи гендерної рівності до своїх конституцій та національних законодавств, хоча розрив між юридичними нормами та фактичною

реалізацією прав жінок залишається значним у багатьох контекстах (EMC 2014: 13; Huerta 2024: 13). Регіональні документи, такі як Консенсус Кіто (2007), визнають паритет як один із ключових рушійних чинників демократії, метою якого є досягнення рівності у здійсненні влади та в механізмах соціальної та політичної участі (UN Women PARLAMENTO LATINOAMERICANO y CARIBEÑO: 7).

Незважаючи на існування міжнародних та національних правових гарантій, жінки продовжують стикатися з численними перешкодами на шляху до повноцінної політичної участі. Структурні бар'єри включають соціально-економічні фактори, такі як бідність, обмежений доступ до освіти та фінансових ресурсів, що особливо актуально для жінок у сільській місцевості або з маргіналізованих груп (EMC 2014: 8; Huerta 2024: 11). Інституційні бар'єри часто пов'язані з непрозорими процедурами відбору кандидатів у політичних партіях, де домінують чоловіки, та браком внутрішньопартійної демократії (OSCE/ODIHR 2014: 47-48). Політичні партії, як уже зазначалося, відіграють ключову роль у відборі та просуванні кандидатів, і їхні внутрішні правила та практики можуть або сприяти, або перешкоджати політичному просуванню жінок (OSCE/ODIHR 2014: 15; Sida 2022: 9-10). Відсутність прозорості у процесах відбору кандидатів, неформальні мережі впливу, що часто контролюються чоловіками, та недостатнє фінансування жіночих кампаній є серйозними інституційними перешкодами (OSCE/ODIHR 2014: 48, 76; Huerta 2024: 51). Культурні бар'єри проявляються у стійких гендерних стереотипах, які приписують жінкам переважно приватну сферу, а чоловікам – публічну, та у сприйнятті політики як суто чоловічої справи (EMC 2014: 9-10; OECD 2018: 70). Патріархальні норми та цінності часто обмежують участь жінок у політиці та на керівних посадах (Huerta 2024: 11). Традиційні гендерні ролі, що покладають на жінок основну відповідальність за догляд за дітьми та домашнє господарство, обмежують їхній час та можливості для політичної діяльності (EMC 2014: 8;

OECD 2018: 70). Крім того, жінки в політиці часто стикаються з політичним насильством, залякуванням та домаганнями, що є серйозною перешкодою для їхньої участі (Sida 2022: 12; Huerta 2024: 18). Це насильство може набувати різних форм, включаючи психологічний тиск, погрози, наклепницькі кампанії в медіа та фізичні напади (OECD 2018: 30, 69; Huerta 2024: 62-63). Подолання цих бар'єрів вимагає комплексних зусиль, включаючи законодавчі реформи, такі як запровадження гендерних квот на виборах та у структурах політичних партій (Sida 2022: 11; EMC 2014: 19). Квоти можуть бути різними: зарезервовані місця, законодавчо встановлені квоти для кандидатів або добровільні партійні квоти (United Nations - International IDEA 2013: 19). Ефективність квот залежить від їхнього дизайну, наприклад, вимоги до розташування жінок у виборчих списках (Sida 2022: 12). Важливим є також зміцнення потенціалу жінок-політиків через навчання, менторство та створення мереж підтримки (OSCE/ODIHR 2014: 72-74, 123-124; Ahern, Nuti, and Masterson 2000: 20). Робота з політичними партіями з метою підвищення їхньої гендерної чутливості, демократизації внутрішніх процедур та забезпечення рівного доступу до ресурсів для жінок-кандидаток є ключовим напрямком (OSCE/ODIHR 2014: 50; Sida 2022: 10). Громадянське суспільство та жіночі організації відіграють важливу роль у адвокації прав жінок, моніторингу виконання гендерних політик та підтримці жінок-лідерок (Ahern, Nuti, and Masterson 2000: 14; United Nations - International IDEA 2013: 32). Залучення чоловіків як союзників у боротьбі за гендерну рівність у політиці також є критично важливим (OSCE/ODIHR 2014: 135; Sida 2022: 16). Міжнародні зобов'язання, такі як CEDAW та Пекінська платформа дій, надають державам рамкові основи для розробки та впровадження ефективних заходів щодо забезпечення рівноправної участі жінок у демократичних процесах (OSCE/ODIHR 2014: 28-29; Sida 2022: 7). Правові гарантії на національному рівні повинні підкріплюватися дієвими механізмами їх реалізації та контролю, включаючи створення та належне функціонування

національних механізмів з питань гендерної рівності (OECD 2018: 47). Важливо, щоб виборчі системи та законодавство про політичні партії не створювали прямих чи опосередкованих перешкод для участі жінок (OSCE/ODIHR 2014: 16). Рівноправна участь жінок у політичному житті є не лише питанням справедливості та прав людини, але й необхідною умовою для сталого розвитку, соціальної згуртованості та зміцнення демократії (Sida 2022: 5; GIWPS 2023: 1). Дослідження показують сильну кореляцію між статусом жінок у країні та станом її демократичного здоров'я, де країни з високим рівнем добробуту жінок, як правило, демонструють сильні показники демократії, включаючи чесність виборів, свободу асоціацій та зборів, а також дієві механізми стримувань і противаг виконавчій владі (GIWPS 2023: 5). Розширення прав і можливостей жінок може бути ключовим фактором для зміцнення демократичної стійкості (GIWPS 2023: 2)

1.2. Історичний розвиток політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та пострадянського простору

Історичний розвиток політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі є складним процесом, що відображає різні траєкторії політичних, соціальних та ідеологічних змін. Слід зазначити, що в ранньомодерній Європі існувала традиція жіночої політичної думки, яка сягає щонайменше 1400 року, де жінки обговорювали основи політичної влади та концепції рівності (Broad and Green 2009: 1), але формальне закріплення політичних прав для широких мас жінок відбулося значно пізніше і різними шляхами. У країнах, що згодом увійшли до Європейського Союзу, боротьба за політичні права жінок часто була пов'язана з ширшими рухами за демократизацію та національне визволення, але її темпи суттєво відрізнялися. Наприклад, у Польщі, незважаючи на складну історію поділів між Австрією, Пруссією та Росією, жінки отримали виборче право одними з перших у Європі – у 1918 році, одразу після відновлення незалежності (Shchuka 2018: 24). Цей крок був закріплений указом Юзефа Пілсудського, який гарантував право голосувати та бути обраними до Сейму всім громадянам незалежно від статі (Shchuka 2018: 25). Це стало можливим завдяки активності жіночих рухів, що виникли ще наприкінці 19-го століття та боролися за рівні права, включаючи виборчі (Shchuka 2018: 12, 25). Однак, отримання права голосу не означало автоматичного досягнення реальної політичної рівності. У міжвоєнний період представництво жінок у польському Сеймі залишалося низьким, хоча жінки-депутатки часто мали вищий рівень освіти, ніж їхні колеги-чоловіки (Shchuka 2018: 25). У післявоєнний період, особливо після Другої світової війни, питання статусу жінок стало предметом ідеологічного суперництва між Сходом та Заходом, проте навіть у Західній Європі відновлення гендерної ієрархії відбувалося досить швидко (McLellan 2015: 1-2). Внесок жінок у воєнний час не завжди трансформувався у політичну рівність після його завершення (McLellan 2015:

4). Формування самого Європейського Союзу та його попередників мало значний вплив на розвиток політичних прав жінок у країнах-членах. Починаючи з Римського договору 1957 року, який закріпив принцип рівної оплати праці (хоча й переважно з економічних міркувань), ЄС поступово розширював своє законодавство у сфері гендерної рівності (Walby 2004: 5, 14). З середини 1970-х років було прийнято низку Директив, що стосувалися рівного ставлення у сфері зайнятості, професійної підготовки, соціального забезпечення (Walby 2004: 14-15). Ці регуляторні заходи, підкріплені рішеннями Європейського Суду Справедливості, часто випереджали національні законодавства багатьох країн-членів і спонукали їх до змін (Walby 2004: 15). Наприклад, Велика Британія була змушена змінити своє законодавство про рівну оплату праці після відповідного рішення ЄС (Walby 2004: 15). Подальші директиви ЄС стосувалися узгодження трудового та сімейного життя, регулювання робочого часу, батьківської відпустки, що також впливало на політичну участь жінок, хоча й опосередковано (Walby 2004: 15). Амстердамський договір 1997 року ще більше посилив позиції гендерної рівності, включивши її до засадничих статей (Walby 2004: 16).

Залучення жінок до політичного процесу в Росії потребує заохочення та просування для блага як російської політичної культури, так і соціуму загалом, оскільки за п'ятнадцять років після розпаду Радянського Союзу політична участь жінок залишається значним викликом у пострадянській Росії (Rocha : 1). Помітно нерівне політичне представництво та участь жінок і чоловіків у Російській Федерації дають важливе уявлення про гендерні відносини та рівність у сучасному російському соціумі та вказують на те, що це питання далеке від вирішення, а зниження та тривало низький рівень залучення жінок до прийняття політичних рішень з 1991 року мають серйозні наслідки для російської політичної культури та суспільства в цілому, і їх необхідно помітно поставити на російський політичний порядок денний. Сучасні гендерні відносини в Російській Федерації, як і в інших

постсоціалістичних країнах Центральної та Східної Європи, склалися з особливого поєднання факторів, що відображають суперечливу історію розширення прав і можливостей та репресій, і відрізняють постсоціалістичні країни перехідного періоду як від консолідованих демократій, так і від країн, що переходять до демократії в інших контекстах (Rocha: 1). Гендерні ролі та відносини в Російській Федерації становлять помітний парадокс, де високий рівень соціально-економічної гендерної рівності, включаючи освітні досягнення, різко контрастує з низьким рівнем представництва жінок на позиціях політичної влади (Moser 2001: 1). Розміщення жінок у демократичному переході Росії висвітлює як сам процес демократизації, так і глибше вкорінені гендерні ролі та соціальні очікування, а гендерний баланс у демократичному представництві є важливим показником демократичного прогресу, оскільки справжній демократичний процес не може існувати без рівної участі чоловіків і жінок, таким чином, ключовим показником демократичної легітимності є представництво та участь жінок у демократичних інститутах. Парламентське представництво на рівні 30 відсотків зазвичай розглядається як поріг, після якого жінки здатні змістовно брати участь у політиці, і останнє десятиліття засвідчило чотириразове збільшення кількості країн, які досягли цієї критичної маси, хоча середній світовий показник у 17 відсотків жіночого представництва все ще далекий від справжнього паритету (UNDP 1995: 1).

Різде зниження парламентського представництва жінок у Росії та інших країнах Центральної та Східної Європи після 1991 року та тривало низькі рівні протягом останніх шістнадцяти років контрастують із загальною тенденцією поступового збільшення жіночого представництва в Радянському Союзі, а політичний перехід до конкурентної, багатопартійної системи спричинив різке падіння кількості жінок у парламенті (Rocha: 1-2). Зі скасуванням квот радянської доби кількість жінок у новій політичній системі впала з рівня значно вищого за 30-відсоткову критичну масу до 5 відсотків у

Раді Федерації та 13 відсотків у Державній Думі, і минуле десятиліття мало що змінило в плані гендерного балансу (Rocha: 2). Композитна партія Жінки Росії спочатку здобула популярність на політичній сцені, що формувалася на початку 1990-х років, складаючи понад половину з 13 відсотків жінок у Думі на виборах 1993 року, проте до 1995 року партія втратила значну підтримку і, балотуючись самостійно, не змогла подолати 5-відсотковий поріг, необхідний для участі (Sperling 1996: 2). Хоча жінки становлять понад 65 відсотків усіх федеральних державних службовців, російська політична культура переважно орієнтована на чоловіків, і згідно зі звітом Програми розвитку ООН в Росії за 2005 рік, мало жінок обіймають керівні посади в уряді, серед керівників федеральних агенцій або федеральних служб жінок немає, і лише дві, нещодавно призначені, жінки є в кабінеті міністрів (United Nations Development Programme 2005: 2). Російська Федерація наразі посідає 100-те місце зі 189 у світовій класифікації Міжпарламентського союзу щодо жінок у національних парламентах. Поєднання факторів та обставин вплинуло на політичну участь жінок у Росії та на тривало низьку кількість жінок у російському парламенті, і важливо зазначити, що хоча аспекти поточної політичної ситуації в Росії відображають явний відхід від радянських умов, багато сучасних викликів, з якими стикаються жінки, коріняться в радянській спадщині. Незважаючи на високий рівень жіночої грамотності, участі в робочій силі та політичного представництва, політична влада жінок у Радянському Союзі була переважно поверхневою, і незалежно від гарантованих місць для жінок на місцевому, республіканському та загальносоюзному рівнях, жінки мали дуже мало реальної влади у прийнятті рішень. Реальна політична влада була зосереджена менше в Раді Національностей та Раді Союзу, а більше в Центральному Комітеті та Політбюро, де домінували чоловіки, тому пострадянська тенденція демократизації з мінімальною жіночою участю відображає усталену модель концентрації влади (Moser and Sperling.: 2 - 3). Соціальне становище

пострадянських жінок у Росії однаковою мірою зазнає впливу потужної негативної реакції на радянські ідеали, включаючи ідеали жіночої емансипації та рівності, а прагнення дистанціювати поточний російський процес демократизації від комуністичного минулого включало зображення жінок як неприродно пере-емансипованих, надаючи ваги традиціоналістським та націоналістичним настроям, що місце жінки – вдома. Поширеність цих настроїв можна побачити у більшій кількості жінок, політично залучених до традиційно жіночих секторів та урядових міністерств, включаючи соціальний захист та родину. Відносно новий та невизначений характер російської демократії також є ключовим фактором недостатньої участі жінок у політиці, і можливо, що з огляду на брак простору для незалежної організації за радянської влади, потрібно більше часу, щоб дозволити жінкам повною мірою брати участь у демократичному процесі, що розвивається. Однак ці початкові результати виборів не є обнадійливими, і хоча низьке представництво жінок може бути функцією природи російської демократії, що розвивається, встановлення прецеденту політичної системи, де домінують чоловіки, може створити виключний шаблон для майбутніх виборів та консолідації демократичних інститутів (Rocha: 3).

Драматичні перетворення, що означили східноєвропейські країни, а саме імплізія, а потім крах комуністичних режимів, за котрими послідував нерівний та складний перехід до демократії й європейської інтеграції, також нещодавнє демократичне відкочування в регіоні та піднесення праворадикальних партій, визначили роль жінок у політиці, і саме зміна найкраще описує гендерне представництво у Східній Європі (Rashkova and Zankina: 1). Колишні комуністичні країни нерідко описують як патріархальні за культурою та місце, де жінки стикаються з дискримінацією, недостатньо представлені в політиці та від яких чекають наявності вищих кваліфікацій для отримання доступу до політичних посад (Matland 2003).

Східноєвропейських жінок нерідко звинувачують у гендерній сліпоті та відразі до західної феміністичної програми, тоді як політичні партії звинувачують у відсутності зацікавленості до просування жінок чи гендерної рівності, й хоча такий погляд не є неточним у порівняльному плані, він заважає нам побачити швидкі та драматичні зміни, що відбуваються в регіоні й змінюють політичне представництво жінок. Якщо комуністичні режими представляли жінок у великій кількості, але без влади, то сьогодні жінки-політики претендують на найвищі політичні посади, жіноче представництво в парламенті стабільно зростає, у багатьох місцях завдяки відновленню гендерних квот, тоді як присутність жінок в уряді зростає ще швидшими темпами. Вплив Європейського Союзу очевидний не тільки в правовій транспозиції, а й у поступовому прийнятті норм і цінностей, що підвищують гендерну обізнаність та змінюють менталітет. Активність жінок у Східній Європі бере свій початок у 19 столітті, але в ті ранні часи було досягнуто незначного прогресу в забезпеченні політичних та економічних прав жінок, а зі встановленням комуністичних режимів у Східній Європі після Другої світової війни емансипація жінок стала офіційною метою державної політики. Так званий проєкт соціалістичної емансипації, котрий зосереджувався на інтеграції жінок до оплачуваної праці та на державні владні посади, мав сумнівний успіх: участь жінок у робочій силі стабільно зростала, навіть перевищуючи показники на Заході, і характер жіночої праці змінився, оскільки більше жінок обіймали керівні посади та працювали в промисловості та державній адміністрації (Rashkova and Zankina: 2-3). Разом з тим, жінки обіймали менш престижні, нижчі та гірше оплачувані посади, у професіях, що вимагали меншої освіти та більшої відданості, і жінкам було надано додаткову роль працівниць, але основи нерівного гендерного порядку ніколи не оскаржувалися, оскільки від жінок все ще чекали виконання більшості домашніх обов'язків (Pora 2003: 4-6). Комуністичні режими також демонстрували велику прихильність до відкриття каналів для політичної

участі жінок: жінкам було надано виборчі права, якщо їх не було здобуто в міжвоєнний період, та доступ до політичних посад, були сформовані жіночі соціалістичні масові організації для мобілізації жіночого населення, запроваджено гендерні квоти для державних законодавчих органів, й докладалися зусилля для залучення жінок до комуністичних партій. У результаті частка жінок у парламентах до 1980-х років сягнула в середньому 25 відсотків, і вперше жінки обійняли виконавчі посади, проте жінки відігравали незначну роль у прийнятті політичних рішень, обіймаючи посади на нижчому та/або місцевому рівні. Хоча формальні парламенти вітали жінок-представниць, участь жінок в органах з реальною політичною владою була надзвичайно обмеженою: жінки не перевищували 10 відсотків у центральних комітетах партій і практично не фігурували в політбюро, а жіночі організації стали інструментом партійного контролю та навряд чи були захисниками прав жінок, політична рівність стала асоціюватися з номінальною присутністю жінок у політичних органах, що свідчило про формальну прихильність до емансипації жінок (Rashkova and Zankina: 3).

Участь жінок у виборах є нормою в усьому світі, навіть Саудівська Аравія, одна з останніх країн, що дозволила жінкам балотуватися на державні посади, у 2015 році погодилася, що жінки можуть обиратися до місцевих рад, проте, попри значні успіхи у формальних виборчих правах, у всьому світі залишаються перешкоди для реалізації цих прав (Turdaliev and Tiulegenov: 1-2). У пострадянських країнах Центральної Азії участь жінок у виборах все ще є проблемою, і попри формальні можливості, закріплені в конституціях та інших законах, а також радянську спадщину залучення жінок певною мірою до суспільного життя, все ще існують значні перешкоди для залучення жінок до політики, і особливо до виборчих процесів. Ці перешкоди містять, але не обмежуються, відродженням культурного традиціоналізму та політики, орієнтованої на чоловіків, що применшує роль жінок у політичному житті, також відсутність у жінок фінансового капіталу та соціальних мереж,

потрібних для успіху в політиці. Пострадянський Киргизстан зіткнувся з тими ж викликами, але особливості його політичної системи, котрі здебільшого пов'язані з відносною відкритістю та конкурентністю його політичних процесів, створили інший набір факторів, що сприяють або перешкоджають участі жінок у виборах (Turdalieva and Tiulegenov: 2). Останні парламентські вибори в Киргизстані відбулися 4 жовтня 2015 року, і близько 20 відсотків кандидатів, обраних до 120-місного парламенту, були жінками, це були сьомі парламентські вибори в пострадянській історії Киргизстану, і відстеження особливостей участі жінок у виборах за ці двадцять з гаком років висвітлює гендерну динаміку виборів у цій пострадянській країні. Існує низка досліджень загального статусу жінок у регіоні та його країнах, також деякі дослідження гендерних аспектів політичних процесів (Hämmerle 2008; Handrahan 2001: 2), переходу від соціалістичної практики залучення жінок через лояльні до Комуністичної партії організації (Rosen 1995: 2) та впливу демократизації на гендерні відносини (Waylen 1994: 2). Якщо розглядати жіночу політичну участь, котра включає участь у прийнятті рішень на рівні громади, участь у приватних сферах, доступ до посад політичної влади та існування активних громадських жіночих організацій, можливо сказати, що жінки в Киргизстані досить активні, наприклад, у 2014 році існувало 300 неурядових організацій, що захищали жінок та їхні ініціативи. Але, існування великої кількості жіночих організацій саме по собі не гарантує покращення прав жінок, і особливо їхнього становища в політиці та бізнесі: у бізнес-секторі жінок на 30 відсотків менше, ніж чоловіків, і жінки керують лише 2 відсотками великих приватних компаній та підприємств. Жінки здобули політичні посади, на найвищих рівнях прийняття державних рішень їх все ще мало, жінки становлять 53 відсотки населення країни, але вони рідко представлені як політичні лідери в партіях та як вищі державні чиновники (Turdalieva and Tiulegenov: 5). Ця ситуація аналогічна ситуації в багатьох інших країнах світу,

що викликає занепокоєння таких організацій, як Національний демократичний інститут, який зазначає, що демократія не може по-справжньому служити всім своїм громадянам, якщо половина населення залишається недостатньо представленою на політичній арені (Haring and Foust 2012: 5). Рівне представництво жінок у політиці в Киргизстані помітно зменшується у виборчому плані: у 2015 році до парламенту було обрано менше жінок, ніж у 2007 або 2010 роках, що може бути зумовлено особистісними відмінностями між кандидатами-чоловіками та жінками, проблемою бути жінкою в суспільстві, де домінують чоловіки, чинниками соціалізації, такими як сексуальні стереотипи, що впливають на вибір виборців (Ekstrand and Eckert 1981: 5).

Дані про пострадянський киргизький парламент показують, що жінки становили трохи більше 7 відсотків депутатів останньої Верховної Ради Киргизької Радянської Соціалістичної Республіки, обраної в 1990 році, у світлі цього результати жінок на перших пострадянських виборах до Жогорку Кенеш, де вони здобули менше 5 відсотків місць, є не стільки різким спадом, скільки продовженням усталеної тенденції (Turdalieva and Tiulegenov: 8). Вибори 2000 року принесли дещо більше жінок на посади, але цьому протистояли вибори 2005 року, в результаті яких у парламенті взагалі не було жінок, хоча варто зазначити, що на виборах 2005 року було кілька кандидаток-жінок, і три з них здобули місця в парламенті на лютневих виборах, однак усі три, включаючи Бермет Акаєву, дочку першого президента, втратили свої місця за рішенням суду, що послідувало за народними заворушеннями в березні (Turdalieva and Tiulegenov: 8-9). Значні зміни у представництві жінок відбулися з 2007 року, відтоді воно перебуває на значно вищому рівні, що пов'язано зі зміною виборчої системи з одномандатних округів на пропорційне представництво за партійними списками, причому гендерні, етнічні та вікові квоти наклали кілька обмежень на ці списки з метою збільшення різноманітності, включаючи положення про

те, що кожна четверта кандидатка має бути жінкою (Turdalieva and Tiulegenov: 9). Результативне збільшення представництва жінок поставило Киргизстан значно вище середнього показника для регіону: у Східній Європі та СНД у 2009 році близько 15 відсотків парламентських місць обіймали жінки, порівняно з 27,7 відсотками в Киргизстані станом на 2007 рік (UNDP 2009). Вплив гендерних квот вийшов за рамки обрання більшої кількості жінок до парламенту, він також призвів до того, що жінки обійняли ключові парламентські посади, яких вони історично не обіймали, такі як віце-спікери або голови комітетів. Помітна зміна у 2007 році збіглася зі зміною виборчої системи та запровадженням квот, але також стала наслідком можливостей, створених другим президентом Курманбеком Бакієвим, який шукав суспільної підтримки для просування своїх спроб консолідувати владу, ці два процеси відбувалися одночасно і взаємно посилювали один одного (Turdalieva, Tiulegenov: 9). Система квот розв'язала проблему недостатнього представництва жінок у парламенті, і вибори 2007 року забезпечили рекордну частку жінок, обраних до Жогорку Кенеш, проте партійні лідери негативно вплинули на фактичне представництво жінок у парламенті, дотримуючись гендерних квот під час кампанії, а потім використовуючи правові лазівки для зміни кандидатів у партійному списку постфактум (Turdalieva and Tiulegenov: 9, 13). Неадекватність закону часто звинувачували: він вимагає, щоб кожна четверта кандидатка була жінкою під час виборчої кампанії, але тривалий час не регулював, як партії змінюють кандидатів після виборів, і лише в червні 2017 року було внесено зміни до закону, що вимагають заміни кандидатів кандидатами тієї ж статі, ця зміна є прикладом того, як політика гендерних квот покращується завдяки політичному навчанням (Norris and Dahlerup 2015: 10, 13). Дослідження вказують, що жінки мали обмежену присутність у представницьких інститутах пізньоперебудовного періоду.

Дослідження з гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у пострадянському просторі підкреслюють важливість інтеграції жінок

у робочу силу та підтримки інклюзивного розвитку, зосереджуючись на поточному стані участі жінок у робочій силі, викликах, з якими вони стикаються, та наданні подальших рекомендацій. Країни мають план розширення прав і можливостей жінок, який визначає це як головну мету національного плану розвитку для досягнення результатів гендерної рівності по всій країні, і в рамках цього огляду гендерна оцінка країн, яка в основному враховує участь жінок у робочій силі в цих країнах, детально описує, наскільки жінки користуються однаковими правами та можливостями, в яких секторах вони переважно зайняті та з якими перешкодами стикаються, що може мати виняткове значення для формування політичних цілей. Аналіз також торкається деяких аспектів соціального та економічного розширення прав і можливостей жінок, що стосується доступу до можливостей та ресурсів, а також контролю над власним життям. У пострадянських країнах спостерігається тенденція, коли жінки складають значну частку робочої сили, наприклад, в Азербайджані у 2021 році частка жінок серед загальної робочої сили становила 48,3 відсотка, а в Білорусі, за даними Світового банку, жінки становили 48,9% від усієї робочої сили. Ці цифри свідчать про високий рівень залученості жінок до економічного життя, проте це не завжди транслюється в еквівалентну політичну участь чи представництво на керівних посадах. У Росії політика щодо жінок закріплена в Конституції Російської Федерації, а Національна стратегія дій в інтересах жінок на 2017–2022 роки передбачала покращення економічного становища жінок, запобігання соціальному насильству щодо них, збільшення участі жінок у суспільному житті та забезпечення зростання їхнього соціального добробуту. У Білорусі, як і в інших колишніх радянських країнах, грамотність жіночої робочої сили була досить високою, і освіта, здається, є сферою, в якій гендерна рівність у Білорусі досягнута найповніше (Hughie-williams, Martin 2010: 10). З юридичної точки зору, в законодавстві та трудовому кодексі Білорусі не виявлено відмінностей чи дискримінації щодо жінок. У Вірменії

Республіка Вірменія внесла зміни до Виборчого кодексу в 2011 році, щоб включити гендерно-чутливі квоти, та ухвалила в 2013 році закон, відомий як Закон про рівні права та рівні можливості для жінок і чоловіків, який гарантує рівність між чоловіками та жінками в усіх сферах та пропонує захист від дискримінації. Вірменія також зобов'язується забезпечити ефективне виконання Закону про рівні права та рівні можливості, підписавши Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству та боротьбу з ним. У Молдові для уникнення правової упередженості та гарантування правової рівності між статями щодо робочої сили, у лютому 2006 року Парламент Республіки Молдова ухвалив Закон про забезпечення рівних можливостей між жінками та чоловіками. Крім того, затверджена Урядовою постановою від 28.04.2017 на період 2017-2021 років, головною метою Стратегії забезпечення рівності між жінками та чоловіками є посилення ролі закону у реалізації захисту прав людини та зміцненні суспільства в цілому. Казахстан реалізував кілька національних політик, що сприяють гендерній рівності, з акцентом на конкретні питання, що стосуються жінок, а принципи гендерної рівності були сформульовані в планах розвитку країни. Забезпечення гендерної рівності в економічних секторах є однією з семи пріоритетних сфер урядової Стратегії гендерної рівності на період 2006–2016 років, однак державні політики, що стосуються гендерної рівності, все ще переважно закріплені в ініціативах соціального сектору, без стратегічних цілей, сформульованих для інших секторів розвитку країни, таких як транспорт, міська інфраструктура чи енергетика. У Киргизстані у 2012 році урядовою постановою були сформовані Національна стратегія Киргизької Республіки щодо досягнення гендерної рівності та Національний план дій щодо досягнення гендерної рівності в Киргизькій Республіці, причому Декрет включає методи збільшення економічних перспектив для жінок, включаючи оцінку перешкод для їхнього працевлаштування та сприяння корпоративній освіті з трудового

законодавства та гендерно-чутливих питань. Він окреслює методи заохочення жіночого підприємництва, такі як надання їм доступу до капіталу, а також посиляється на партнерство з приватним сектором для збільшення підприємницького потенціалу жінок та програм професійного навчання для жінок. (Bayramov, Islamli, and Mammadov: 10-15).

Правові гарантії участі жінок у політиці, таких як квоти, є поширеним механізмом, проте їх ефективність може підірватися неформальними практиками або недоліками в законодавстві (Turdalieva, Tiulegenov: 9, 13; Nechemias: 17). У Росії, наприклад, відразу до квот ускладнила для жіночих організацій просування аргументів на користь позитивних дій, як-от вимоги, щоб жінки становили певний відсоток кандидатів у пропорційних списках партій, або просування таких заходів, запозичених зі скандинавської чи західноєвропейської практики, а не з радянської комуністичної традиції. Підтримка такої позитивної дискримінації справді з'являється в Концептуальному документі про досягнення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок, широкій програмі майбутньої законодавчої діяльності, яка була підготовлена Комітетом Думи у справах жінок, сім'ї та молоді й прийнята Державною Думою в листопаді 1997 року, хоч ця декларація користувалася широкою підтримкою з боку спектру жіночих організацій та відображала зростаючу взаємодію між неурядовими жіночими організаціями та більшістю жінок-депутатів, існує небезпека, що вона стане просто ще одним оголошенням про права жінок, яке не буде підкріплено діями. Навіть за наявності законодавчо встановлених квот, як у Киргизстані, де кожна четверта кандидатка у партійному списку має бути жінкою, фактичне представництво може бути нижчим через маніпуляції партійних лідерів зі списками після виборів, хоча пізніші законодавчі зміни, що вимагають заміни кандидатів на представників тієї ж статі, свідчать про намагання усунути такі лазівки (Turdalieva and Tiulegenov: 9, 13). Цікаво, що в Киргизстані відсутність жінок у парламенті, обраному 2005 року, послужила тлом для

обговорення запровадження квот, і хоча прийняття гендерних квот у різних країнах значною мірою було результатом поширення політики, у Киргизстані сприятливе середовище для ухвалення квот було створено активними жіночими організаціями та особливостями трансформації режиму, що відбувалася на той час (Krook 2006, 9). Форми політичної участі жінок різноманітні і не обмежуються лише представництвом у законодавчих органах, вони також включають участь у виконавчій владі, хоча тут жінки часто сконцентровані у традиційно жіночих сферах, як-от соціальна політика, охорона здоров'я та культура (Nechemias: 3, 8). У Росії жінки, які обіймали міністерські посади або посаду заступника прем'єр-міністра в 1990-х роках, переважно відповідали за охорону здоров'я, соціальну політику або культуру (Nechemias 08-2_Nechemias.PDF.pdf: 3). Така спеціалізація може обмежувати вплив жінок на ширший спектр політичних рішень. Важливою формою участі є також активність у громадських організаціях та рухах, які можуть виступати каталізаторами змін та лобіювати інтереси жінок. У Росії жінки-посадовці іноді розглядали жіночі організації як потенційних союзників у соціальній сфері, зокрема як надавачів соціальних послуг, заповнюючи прогалини в державній системі соціального захисту, а державні органи, такі як Комісія при Президенті з питань жінок, дітей та демографії в Росії, можуть слугувати інституціоналізованою точкою доступу для жіночого руху до виконавчої влади, хоча їхній вплив може бути обмежений недостатнім фінансуванням та політичною волею. У Киргизстані громадянське суспільство стало єдиною політично значущою інституцією, де жінки відігравали важливу роль з початку 1990-х років, представляючи простір для колективних дій, де жінки мали обмежену конкуренцію з боку чоловіків. Одним із найвищих проявів взаємодії жіночого руху з політикою стала їхня ініціатива щодо розробки законопроекту про боротьбу з домашнім насильством, який було успішно ухвалено 2003 року після збору 30 000 підписів.

Поняття політичної участі жінок як складової демократичного розвитку нерозривно пов'язане з ідеєю рівності та справедливості, оскільки демократія не може вважатися повноцінною, якщо значна частина населення систематично виключена з процесів ухвалення рішень. У березні 1991 року перше національне зібрання незалежних жіночих організацій в СРСР відбулося в Дубні під гаслом Демократія без жінок – це не демократія, підкреслюючи відсутність жіночих голосів у ухваленні рішень на високому рівні. Розпад СРСР та виникнення незалежної російської держави мало що змінили щодо доступу жінок до владних кабінетів, і хоча вони становлять 53 відсотки населення, жінки залишаються аутсайдерами у структурах влади Російської Федерації.

Подолання гендерних розривів в освіті та на ринку праці позитивно корелює з економічним зростанням, що безпосередньо впливає зі зменшення людського капіталу, з потенційними наслідками також для технологічних змін (Klasen 2002; Knowles 2002). Надання освіти жінкам сприяє зниженню народжуваності, покращенню догляду за дітьми, що призводить до підвищення людського капіталу в майбутньому. Фінансові ресурси також відіграють значну роль у політичній участі жінок, і в Киргизстані спостерігалася різниця між чоловіками та жінками-депутатами щодо їхнього попереднього досвіду в бізнесі, особливо після 2007 року, коли запровадження пропорційної системи та квот змінило динаміку. Тим не менш, у Киргизстані під час виборів 2015 року фінансова спроможність жінок-кандидаток та їхня готовність платити були одними з найважливіших критеріїв для того, щоб стати членом партії та зайняти одне з перших місць у партійному списку, причому внески могли коливатися від 50 000 до 1 мільйона доларів США. Жінки-кандидатки змушені були самостійно фінансувати свої виборчі округи, витрачаючи власні кошти, шукаючи допомоги у родичів або беручи кредити. Це вказує на складну взаємодію між

формальними правовими гарантіями, як-от квоти, та неформальними вимогами, що висуваються політичними партіями та системами.

Історична спадщина комунізму на пострадянському просторі має двоякий вплив: з одного боку, вона сприяла високому рівню освіти та залученості жінок до робочої сили, але з іншого – створила номінальне політичне представництво без реальної влади та негативне ставлення до таких механізмів, як квоти, які асоціюються з минулим режимом (Nechemias: 16-17; Rashkova: 3-4). Комуністична спадщина підірвала повагу до жінок у політиці високого рівня, включаючи їх переважно як символічні фігури в символічних інститутах – радах, стандартний образ жінки-депутата – це текстильниця або доярка віком до тридцяти п'яти років, жінки служили пропаганді, а не політикам, населення практично не мало досвіду з жінками, які обіймали серйозні політичні посади, партійні секретарі на районному рівні та вище майже завжди були чоловіками (Nechemias: 16,17,18). Комунізм залишив осад негативного ставлення громадськості до квот, які використовувалися КПРС для забезпечення значної частки жінок у законодавчих органах, і під час перебудови квоти все частіше зазнавали критики як антидемократичний та дискредитований елемент комуністичного минулого. Радянський досвід централізованого прийняття рішень, регламентованої політичної мобілізації та політичних репресій залишив спадщину пасивності, а також відразу до західного фемінізму, який мав мало застосування в східноєвропейському контексті, на відміну від своїх західних колег, східноєвропейські жінки не розглядали чоловіків як гнобителів, а скоріше як співвітчизників-жертв державного гніту.

З огляду на таку спадщину, політична участь жінок у посткомуністичних суспільствах характеризувалася відразу до політичної мобілізації, ворожістю до західних феміністичних програм та негативним ставленням до позитивних дій для жінок, безпосереднім результатом такого

світогляду стало скасування гендерних квот для законодавчих органів та подальше 50-відсоткове падіння політичного представництва жінок (Nechemias: 16-17). Культурні чинники, включаючи традиціоналістські погляди на роль жінки в суспільстві та сім'ї, продовжують створювати перешкоди для їхньої повноцінної політичної участі, навіть якщо формальні правові гарантії існують (Turdaliev and Tiulegenov: 11; Nechemias : 17). Політика в Центральній Азії інколи розглядалася як заснована на кланових відносинах, що передбачає меншу роль для жінок, проте загальне сприйняття суспільством політичної участі жінок не обов'язково є негативним, в одному з опитувань, проведених у Киргизстані, лише 15 відсотків респондентів мали негативне ставлення до участі жінок у місцевому самоврядуванні. Інше опитування UNFPA показало, що респонденти не бачили гендерних відмінностей у якостях, які демонструють політики, і згідно з тим же опитуванням, 73 відсотки чоловіків та 64 відсотки жінок-респондентів вважали, що жінки роблять значний внесок у політику країни (UNFPA 2016). Відповідно, саме по собі суспільне сприйняття може не перешкоджати політичній участі жінок, натомість це може бути відсутність доступу до соціальних мереж у поєднанні з безпосереднім соціально-культурним середовищем, що перешкоджає участі жінок у виборах. Ще одним тривожним аспектом комуністичного минулого є прославляння жінок за їхню роль матерів у поєднанні з есенціалістськими або біологічно обґрунтованими переконаннями щодо гендерних відмінностей, жінки зазвичай розглядаються як природно відмінні від чоловіків, як переважно, незважаючи на їхню участь у робочій силі, віддані родині та домашньому вогнищу, які черпають основний сенс і щастя в житті з материнства. Серйозне заняття кар'єрою є актом егоїзму, несумісним з тим, щоб бути справжньою жінкою, політика, зокрема, ставить перед жінками вимоги, які важко узгодити з сімейними обов'язками, багато хто розглядає політику як брудну справу, що суперечить справжній природі жінки, яка передбачає першочергову відданість любові та

сім'ї, як висловився один коментатор, жінки за своєю природою не пристосовані до зради та підступності, притаманних політичному світові, а ті жінки, які обирають політичну кар'єру - як правило, страждають від невдалого особистого життя та надлишку чоловічих якостей (Акоров 1999: 17).

Політична участь жінок у виконавчих органах влади часто характеризується їхньою концентрацією у так званих жіночих сферах, таких як соціальна політика, охорона здоров'я та культура, що спостерігалось в Росії у 1990-х роках, де жінки-міністри та віцепрем'єр-міністр відповідали саме за ці напрямки (Nechemias: 3). Така галузева сегрегація може обмежувати вплив жінок на ширше коло державних рішень та посилювати стереотипи щодо їхньої ролі в політиці. Ольга Криштановська у своєму дослідженні російської політичної еліти середини 1990-х років виявила, що жінки обіймали лише 3,9 відсотка відповідальних урядових посад, незважаючи на те, що становили 44 відсотки працівників державного апарату. Дані російського уряду за 1998 рік показували різку піраміду, де жінки зосереджувалися внизу і зникали нагорі: у найнижчій категорії V федеральних службовців жінки становили майже 80 відсотків, але лише 2,4 відсотка у найвищій (Informatsionno-analitichesky material 1998: 2-3). Навіть ті жінки, які досягали високих посад, часто мали короткий термін перебування на них та обмежений доступ до вузького кола радників, що приймали ключові рішення, як скаржилася Елла Памфілова, будучи міністром соціального захисту (Valyuzhenich 1994: 4). У Східній Європі, попри історичні виклики, спостерігається зростання кількості жінок на виконавчих посадах, причому вони дедалі частіше очолюють не лише традиційно жіночі міністерства, а й такі важливі відомства, як міністерства економіки, фінансів чи оборони. Цікаво, що лише деякі з цих міністрів раніше були членами парламенту, що вказує на ширше джерело кадрів, ніж просто законодавча гілка влади (Bego 2013: 5).

Участь у законодавчих органах є ще однією важливою формою політичної активності жінок, і тут значну роль відіграють виборчі системи та наявність квот. У Росії після розпаду СРСР та скасування радянських квот представництво жінок у Державній Думі різко впало, хоча на виборах 1993 року блок Жінки Росії несподівано здобув 8,1 відсотка голосів за партійними списками, що тимчасово збільшило частку жінок у Думі до 13 відсотків (Nechemias: 8-9). Проте успіх цього блоку виявився недовговічним, і вже на виборах 1995 року він не подолав 5-відсотковий бар'єр, що призвело до зниження жіночого представництва (Nechemias: 10-11). У Киргизстані зміна виборчої системи на пропорційну з партійними списками та запровадження гендерних квот у 2007 році суттєво збільшили представництво жінок у парламенті, яке сягнуло 27,7 відсотка, що було значно вище середнього показника для регіону Східної Європи та СНД. Однак, як зазначалося, маніпуляції зі списками та інші фактори призвели до того, що на виборах 2015 року представництво жінок знизилося приблизно до 20 відсотків. У країнах Східної Європи спостерігається тенденція до поступового відновлення та запровадження гендерних квот, і дев'ять із сімнадцяти досліджених країн мають частку жінок у парламенті на рівні або вище середньосвітового показника 24,6 відсотка, а Косово, Латвія, Північна Македонія та Сербія перевищують середньоєвропейський показник у 30,1 відсотка (IPU: 6). Електоральна участь як виборців також є формою політичної активності, але це не завжди транслюється в підтримку жіночих партій чи кандидатів, або в обрання значної кількості жінок (Nechemias: 16). Наприклад, у Росії на виборах 1999 року жінки-виборці розподілили свої голоси між кількома основними партіями, що мало зменшити побоювання щодо голосування жінок як єдиного блоку та підкреслити перешкоди для мобілізації жіночого електорату за одним політичним рухом. Активність у громадських організаціях та рухах є ще однією важливою сферою політичної участі жінок, особливо в умовах, коли формальні політичні канали можуть

бути менш доступними. У Росії громадянське суспільство виявилось особливо важливим, оскільки, хоча формальна політика має тенденцію домінування чоловіків, діяльність громадянського суспільства з 1991 року все частіше залучає більшу кількість жінок, незважаючи на зростаючі обмеження на неформальну організацію та діяльність. Жіночі організації можуть відігравати роль у наданні соціальних послуг, лобіюванні інтересів жінок та мобілізації підтримки для певних політичних ініціатив чи кандидатів (Nechemias).

Правові гарантії політичної участі жінок є основоположним аспектом забезпечення гендерної рівності в демократичному суспільстві, охоплюючи як міжнародні зобов'язання, так і національне законодавство. Багато країн пострадянського простору ратифікували Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та мають конституційні положення, що гарантують рівність прав, свобод та можливостей. Прикладом, Конституція Російської Федерації закріплює політику держави щодо жінок, а також були розроблені національні стратегії, спрямовані на покращення їхнього становища. Трудове законодавство в Росії також зобов'язує забезпечувати рівну оплату праці для обох статей. У Вірменії у 2013 році було ухвалено Закон про рівні права та рівні можливості для жінок і чоловіків, який гарантує рівність у всіх сферах та захист від дискримінації, а також країна підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок та домашньому насильству.

Молдова у 2006 році ухвалила Закон про забезпечення рівних можливостей між жінками та чоловіками, а також розробила Стратегію забезпечення рівності між жінками та чоловіками на період 2017-2021 років (Bayramov, Islamli: 13). Одним із найпоширеніших правових механізмів для збільшення представництва жінок у законодавчих органах є запровадження гендерних квот. У Киргизстані запровадження квоти, згідно з якою кожна

четверта кандидатка у партійному списку мала бути жінкою, призвело до значного зростання їхнього представництва у парламенті у 2007 році. У Вірменії Виборчий кодекс був змінений у 2011 році для включення гендерно-чутливих квот, спочатку 20%, з наміром підвищити до 25%, а згодом до 30%. У Східній Європі більшість країн мають законодавчо встановлені квоти для кандидатів у розмірі 30-35%, а Косово має зарезервовані місця (Rashkova and Zankina KAS: 6). Проте ефективність квот може бути знижена через недоліки в законодавстві або неформальні практики, як-от маніпуляції партійними списками після виборів, що спостерігалось в Киргизстані до внесення відповідних змін до закону у 2017 році, які вимагали заміни вибулого кандидата на кандидата тієї ж статі. Попри існування формальних правових гарантій, їх реалізація часто стикається з перешкодами, пов'язаними з культурними нормами, недостатньою політичною волею або браком фінансових ресурсів. Навіть за наявності законів про рівність, неформальні інститути та суспільні стереотипи можуть обмежувати можливості жінок у політиці та бізнесі, як це спостерігається в багатьох пострадянських країнах (Bayramov, Islamli: 7, 11, 13, 15). Законодавчі ініціативи, що виходять від самих жінок або жіночих рухів, також є важливою правовою гарантією, прикладом чого є успішне лобіювання закону про боротьбу з домашнім насильством у Киргизстані. У Росії, хоча Концептуальний документ про досягнення рівних прав та можливостей для чоловіків і жінок був прийнятий Думою в 1997 році, існувала небезпека, що він залишиться лише декларацією без належного виконання. Оже, правові гарантії є необхідною, але не завжди достатньою умовою для реальної політичної участі жінок, і їх ефективність значною мірою залежить від політичного, соціального та культурного контексту, а також від активності самого жіночого руху у відстоюванні своїх прав.

РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ЖІНОК У КРАЇНАХ ЄС ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

2.1. Рівень представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах: порівняння на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану

Рівень представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах влади демонструє значні відмінності між країнами, що відображає вплив історичних, культурних, соціально-економічних та політичних факторів, а також ефективність впроваджених механізмів для забезпечення гендерної рівності. Розглянемо ситуацію на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану. Швеція послідовно демонструє один з найвищих рівнів жіночого представництва у світі (Park & Liang 2021: 4). Ще у 1987 році статистичне управління країни визначило рівне представництво обох статей у політиці як коливання в межах 40-60%, і цей цільовий показник було досягнуто вже у 1994 році (Herbut et al. 2024: 2). Наприклад, після виборів 2002 року жінки становили 45% членів парламенту (Freidenvall 2003: 3), а у 2019 році цей показник сягнув 47,3% (UN Women 2020: 25). У 2022 році частка жінок у парламенті дещо зменшилася до 46% (Pavliashvili & Mukhuradze 2022: 26). На рівні виконавчої влади, у Швеції, починаючи з 1990-х років, стало нормою, що половина міністерських портфелів належить жінкам (Government Offices of Sweden: 10). У 2019 році жінки обіймали 54,5% міністерських посад (UN Women 2020: 26). Такий високий рівень представництва є результатом довготривалої політики гендерної рівності, активної діяльності жіночих рухів та політичних партій, які добровільно запроваджували квоти або системи "блискавки" для виборчих списків (Freidenvall 2003: 4, 11; Herbut et al. 2024: 6). Наприклад, Соціал-демократична партія запровадила систему "блискавки" у 1993 році (Freidenvall 2003: 11). Важливо, що у Швеції не було законодавчо встановлених квот для парламенту, натомість партії самі виступали

ініціаторами змін (Freidenvall 2003: 4). Шведська модель підкреслює важливість гендерного мейнстрімінгу та гендерно-орієнтованого бюджетування як стратегій для досягнення рівності (Government Offices of Sweden: 5).

Польща, як країна Центральної Європи, що пройшла шлях трансформації від соціалістичної системи, демонструє дещо інші показники. Після запровадження виборчої гендерної квоти у 2011 році, яка вимагала щонайменше 35% представників однієї статі у виборчих списках, кількість жінок-кандидаток значно зросла (European Parliament 2016: 15). Якщо у 2007 році жінки становили 23,1% кандидатів, то у 2011 – вже 43,5% (European Parliament 2016: 15). Однак це не завжди трансформувалося у пропорційне збільшення кількості обраних жінок. Після виборів 2011 року частка жінок у Сеймі зросла лише на 4 процентних пункти, з 20% до 24% (European Parliament 2016: 15). На парламентських виборах 2015 року жінки отримали 27% місць у Сеймі (European Parliament 2016: 16; Gwiazda 2019: 10). У 2019 році представництво жінок у національному парламенті Польщі становило 27,8% (UN Women 2020: 25). Щодо виконавчої влади, у 2016 році уряд Польщі включав шість жінок-міністерок, включно з прем'єр-міністеркою, із 24 членів уряду (European Parliament 2016: 16). У 2019 році жінки обіймали 20,2% міністерських посад у так званих "нових країнах ЄС", до яких належить і Польща (UN Women 2020: 26). Незважаючи на певний прогрес, зумовлений квотами, у Польщі зберігаються традиційні погляди на роль жінки, а також потужний вплив консервативних сил, що може обмежувати подальше зростання жіночого представництва та впливу (European Parliament 2016: 7, 34; Gwiazda 2019: 2-3).

Україна, як пострадянська країна, стикається зі значними викликами у забезпеченні гендерної рівності в політиці. Протягом років незалежності спостерігалось поступове, але повільне збільшення кількості

жінок-депутаток у Верховній Раді (Zakharova et al. 2017: 5-6). Якщо у I скликанні (1991-1994) було лише 3% жінок, то у VIII скликанні (2014-2019) їхня частка зросла до 12% (Zakharova et al. 2017: 6). Після виборів 2019 року цей показник зріс до понад 20% (Herbut et al. 2024: 2). На 1 вересня 2023 року у Верховній Раді працювало 84 жінки та 320 чоловіків, що становить близько 20,8% жінок (Herbut et al. 2024: 5). Запровадження 30% гендерної квоти у виборчих списках партій на місцевих виборах 2015 року та на парламентських виборах 2020 року мало певний позитивний ефект, особливо на місцевому рівні (Zakharova et al. 2017: 13; Herbut et al. 2024: 5). Наприклад, на місцевих виборах 2015 року середній показник жінок-кандидаток у списках до обласних рад становив близько 29,6%, а обраних жінок – 15% (Zakharova et al. 2017: 13). У виконавчій владі України ситуація також залишається незбалансованою. Наприклад, у 2019 році жінки обіймали 17,2% міністерських посад у країнах Східної Європи та Кавказу, до яких належить Україна (UN Women 2020: 26). У 2015 році в Україні жіноче представництво на рівні міністрів становило лише 6,7% (Khitarishvili 2016: 50). Серед перешкод для активнішої участі жінок в українській політиці називають патріархальні стереотипи, брак фінансових ресурсів, недостатню підтримку з боку політичних партій та особливості виборчої системи (Zakharova et al. 2017: 9; Herbut et al. 2024: 7).

Грузія, ще одна пострадянська країна, теж робить кроки для збільшення жіночого представництва. Після запровадження обов'язкових гендерних квот на парламентських виборах 2020 року (щонайменше кожна четверта особа у пропорційному списку мала бути іншої статі) та місцевих виборах 2021 року (кожна третя) кількість жінок у політиці зросла (Pavliashvili & Mukhuradze 2022: 6). У парламенті 2020 року скликання жінки отримали 19,1% місць, що на 3% більше, ніж у попередньому скликанні (Pavliashvili & Mukhuradze 2022: 6, 27). На місцевих виборах 2021 року за пропорційною системою жінки здобули 31,4% мандатів (Pavliashvili & Mukhuradze 2022: 6). Однак,

незважаючи на квоти, Грузія все ще посідає низькі місця у міжнародних рейтингах за рівнем політичної участі жінок, наприклад, 121 місце серед 193 країн за представництвом жінок у парламенті (Pavliashvili & Mukhuradze 2022: 19, 27). У 2019 році представництво жінок у парламенті Грузії становило 14,8% (UN Women 2020: 25), а на рівні міністерських посад – 16,7% (Khitarishvili 2016: 50, дані за 2015 рік). Як і в Україні, серед проблем зазначають слабкість інституційних механізмів гендерної рівності, недостатню розвиненість внутрішньопартійних політик щодо залучення жінок та патріархальні стереотипи (Pavliashvili & Mukhuradze 2022: 9, 29).

Казахстан, як представник Центральної Азії, має свою специфіку. Традиційно у цьому регіоні спостерігається нижчий рівень політичної участі жінок порівняно з європейськими країнами (Khitarishvili 2016: 1-2, 50). У 2019 році жінки становили 21,1% парламентарів у країнах Центральної Азії в цілому, і 22,1% конкретно в Казахстані (UN Women 2020: 25). Це вище, ніж у деяких країнах Кавказу та Східної Європи на той момент. Проте, у виконавчій владі представництво значно нижче: у 2015 році лише 6,3% міністерських посад у Казахстані обіймали жінки (Khitarishvili 2016: 50), а у 2019 році цей показник для Центральної Азії загалом становив 6,4% (UN Women 2020: 26). Це вказує на наявність скляної стелі та концентрацію жінок переважно на нижчих щаблях політичної ієрархії. (Khitarishvili 2016: 27).

Загалом, як висновок, порівняльний аналіз показує, що Швеція є лідером за рівнем жіночого представництва як у законодавчій, так і у виконавчій владі, досягнувши цього завдяки комплексній політиці та активності громадянського суспільства, а не лише через законодавчі квоти. Польща демонструє певний прогрес після запровадження квот, але традиційні цінності та політичний контекст стримують швидші зміни. Україна та Грузія знаходяться на шляху збільшення жіночої участі, де квоти відіграють важливу роль, але потребують посилення інституційних механізмів та зміни

суспільних установок. Казахстан, хоча й має відносно непогані показники представництва жінок у парламенті для свого регіону, значно відстає на рівні виконавчої влади. Рівень політичного представництва жінок є результатом взаємодії складних чинників, де правові норми, такі як квоти, є важливим, але не єдиним інструментом досягнення гендерного балансу в органах влади (Herbut et al. 2024: 2, 6).

2.2. Політики гендерної рівності, квоти та практики сприяння участі жінок у політиці: порівняльна ефективність у ЄС та на пострадянському просторі

Політики гендерної рівності, квоти та практики сприяння участі жінок у політиці демонструють різну ефективність та особливості застосування в країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі. Рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного та політичного життя є важливою умовою та гарантією зміцнення демократії (Lesko et al., 2023: 569). Незважаючи на значний прогрес у деяких регіонах, жінки продовжують бути недостатньо представленими в політиці та суспільному житті як на рівні Європейського Парламенту, так і в національних парламентах, урядах та місцевих асамблеях (Shreeves and Zamfir, 2023: 1). У Європейському Союзі спостерігається значний прогрес у сфері гендерної рівності в політиці, хоча гендерний розрив залишається найширшим саме у сфері влади (Shreeves and Zamfir, 2023: 2). Станом на 2023 рік, частка жінок-депутатів Європарламенту становила 39.4%, що перевищує середньосвітовий показник для національних парламентів (26.5%) та середньоєвропейський (31.0%) (Shreeves and Zamfir, 2023: 2-3). Однак існують значні відмінності між країнами-членами ЄС. Низка країн, таких як Фінляндія, Швеція, Люксембург, Латвія, Франція, Португалія, Іспанія та Нідерланди, наближаються до паритету або вже досягли його у представництві в Європарламенті (Shreeves and Zamfir, 2023: 3). У Румунії, Кіпрі та Греції жінки становлять менше чверті євродепутатів (Shreeves and Zamfir, 2023: 3). У національних парламентах країн ЄС чоловіки переважають жінок. (Shreeves and Zamfir, 2023: 3). П'ять країн-членів ЄС – Данія, Естонія, Фінляндія, Італія та Литва – мали жінок прем'єр-міністрів, а Естонія та Греція – жінок-президентів (Shreeves and Zamfir, 2023: 3). На регіональному рівні в ЄС жінки становлять в середньому 32.1% членів регіональних асамблей, причому Іспанія, Франція, Швеція та Фінляндія наближаються до гендерного паритету, тоді як Угорщина,

Словаччина та Румунія мають менше 20% жінок (Shreeves and Zamfir, 2023: 4).

На пострадянському просторі ситуація з представництвом жінок у парламентах є особливою. Авторитарні уряди часто мають більше жінок у парламенті, ніж демократичні, а класичні інституційні заходи, такі як гендерні квоти та пропорційні виборчі системи, не завжди суттєво сприяють просуванню жінок у регіоні (Gasparian, 2016: i). Наприклад, Білорусь та Казахстан, будучи одними з найбільш авторитарних пострадянських держав, мають найвищу частку жінок у нижніх палатах національних парламентів у регіоні (27.3% та 27.1% відповідно) (Gasparian, 2016: 2). Водночас Латвія, незважаючи на високі показники за індексом Freedom House та членство в ЄС, у 2014 році мала лише 18% жінок у парламенті (Gasparian, 2016: 2). Після розпаду Радянського Союзу регіональний середній показник жінок у Верховних Радах союзних республік становив 36%, проте перші демократичні вибори призвели до різкого зниження цього показника до середнього рівня 6% (Gasparian, 2016: 2). Навіть через 25 років демократизації, середній регіональний показник жінок у нижніх або єдиних палатах національних парламентів пострадянського простору становить невігнішні 19.1% (Gasparian, 2016: 2). Україна порівняно з іншими колишніми радянськими державами, демонструє низькі результати щодо гендерної рівності в політичному представництві (Salnykova, 2012: 1). У 2009 році Україна посідала 112-ге місце за часткою жінок у Верховній Раді (Salnykova, 2012: 1). Після виборів 2007 року лише 8.2% українських парламентарів були жінками, що було нижче середньосвітового показника 18.6% та навіть нижче середніх регіональних показників арабських держав (9.7%) (Salnykova, 2012: 1). Хоча частка жінок у Верховній Раді зросла до 10% у 2012 році (Martsenyuk, 2015: 1), станом на 2021 рік цей показник становив 20.8%, що все ще далеко від цільового показника 50% (Sachs et al., 2021, згідно з DOC_DGEUkr21_Gender_v11.pdf: 7). На місцевому рівні, після виборів у

жовтні 2020 року, 28% обласних рад та 42% сільських рад очолювали жінки, що частково пов'язують із застосуванням гендерних квот у виборчому кодексі (Ukrainian Women's Congress, 2021, згідно з DOC_DGEUkr21_Gender_v11.pdf: 24).

Існує широкий консенсус щодо позитивного зв'язку між пропорційною виборчою системою та представництвом жінок, тоді як багато одномандатних мажоритарних систем вважаються такими, що створюють перешкоди для доступу жінок до парламенту (Salnykova, 2012: 2). Пропорційне представництво (ПР) в середньому призводить до обрання на 10% більше жінок (Electoral Reform Society, 2009, згідно з Salnykova, 2012: 2). Дослідження підтверджують зв'язок між партійно-списковою версією ПР та вищим рівнем входження жінок до виборних органів влади у стабільних демократіях (Norris, 2004; Rule and Zimmerman, 1992; Lijphart, 1994; Matland, 1998, згідно з Salnykova, 2012: 2). Серед країн, визначених Freedom House як вільні або частково вільні, десять лідерів за представництвом жінок використовують системи ПР (Matland, 1998: 106, згідно з Salnykova, 2012: 2-3). Дані за 2000 рік зі 182 країн показують, що жінки становили в середньому 15% членів парламентів у країнах, що використовують системи ПР, порівняно з 11% у країнах зі змішаними системами та лише 9% у країнах, що використовують плюральні або мажоритарні системи (Matland, 1998: 117, згідно з Salnykova, 2012: 3). Більше того, у країнах зі змішаною пропорційною системою (ММР), де частина кандидатів обирається за мажоритарною системою, а інша – за пропорційною, представництво жінок зазвичай вище в пропорційній частині системи (Salnykova, 2012: 3).

Теоретичний механізм, за яким ПР позитивно впливає на представництво жінок, складається з кількох елементів, включаючи фокус ПР на політичних партіях, а не на кандидатах; вищі округні та партійні величини, що характеризують ПР; меншу кількість "втрачених" голосів, що, у

свою чергу, призводить до ефекту "зараження" щодо представництва жінок; та більшу конкуренцію (Salnykova, 2012: 3). Системи ПР заохочують учасників виборчого процесу зосереджуватися на партіях та їхніх політиках, а не на окремих особах, що розглядається як сприятливе для жінок, оскільки це захищає їх від упереджень проти жінок-кандидатів серед електорату (Kethusegile-Juru, 2003: 6, згідно з Salnykova, 2012: 3). Однак, це припущення не завжди правильне, оскільки у відкритих списках ПР виборці все ще можуть висловити перевагу чоловікові-кандидату (Larserud and Taphorn, 2007: 11, згідно з Salnykova, 2012: 4). Ще одним важливим наслідком партійного фокусу є те, що партії можуть допомагати жінкам організаційно та матеріально, що може бути неможливим в одномандатних округах (Birch, 2003: 132, згідно з Salnykova, 2012: 4). Використання багатомандатних округів у системах ПР означає вищі окружні величини (кількість місць на округ) і, як наслідок, вищі партійні величини (кількість місць, які партія може виграти в окрузі) (Larserud and Taphorn, 2007: 15, згідно з Salnykova, 2012: 4). Це впливає на стратегію партії при виборі кандидатів. За ПР жінка-кандидат може розглядатися як перевага для партії, залучаючи виборців, не вимагаючи від найвпливовіших внутрішньопартійних інтересів, зазвичай представлених чоловіками, відступати, як це було б потрібно в плюральних або мажоритарних системах (Matland, 1998: 101, згідно з Salnykova, 2012: 4). Якщо партії можуть висувати більше однієї особи, вони з більшою ймовірністю висуватимуть збалансований список, зокрема, за статтю, щоб залучити ширший спектр виборців (Salnykova, 2012: 4). Натомість, якщо висувається лише один кандидат, це часто буде чинний чоловік, оскільки він розглядається як більш широко прийнятний кандидат (Salnykova, 2012: 4).

Гендерні квоти є популярним інструментом для подолання гендерного розриву в політичних інституціях (Firdos, 2024: 1). Ці квоти, які встановлюють мінімальний відсоток жінок-кандидатів або обраних посадових осіб, призначені для гарантування участі жінок у політиці та

їхнього впливу на управління та політику (Firdos, 2024: 1). Хоча виборчі гендерні квоти є суперечливим питанням, вони використовуються майже в половині країн світу (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 2). Близько 45 країн запровадили виборчі гендерні квоти законодавчо, тоді як ще приблизно в 50 країнах деякі політичні партії добровільно внесли партійні квоти до своїх статутів (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 8). У Європі п'ять країн ЄС/ЄЕП запровадили гендерні квоти законодавчо – останніми це зробили Іспанія, Португалія та Словенія – а в понад половині країн ЄС/ЄЕП деякі політичні партії ухвалили добровільні партійні квоти для своїх виборчих списків (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 2).

Існує два основних типи гендерних квот: законодавчі квоти, закріплені в конституціях та/або виборчих законах, що зобов'язують усі політичні партії, та добровільні партійні квоти, які партії приймають самостійно (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 2; Firdos, 2024: 12). Квоти можуть стосуватися різних етапів відбору: кандидатів-аспірантів, кандидатів у виборчих списках або обраних представників (у формі зарезервованих місць) (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 14-15). Зарезервовані місця, де певна кількість місць у законодавчому органі відводиться жінкам, найчастіше зустрічаються в країнах Азії, Близького Сходу та постконфліктних країнах Африки, але не використовуються в країнах ЄС/ЄЕП (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 15). Квоти можуть бути гендерно-специфічними (мінімум для жінок) або гендерно-нейтральними (мінімум і максимум для обох статей, наприклад, не більше 60% і не менше 40% для кожної статі) (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 16). Ефективність гендерних квот значною мірою залежить від їхньої сумісності з наявною виборчою системою (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 2, 16). Загалом, легше розробити систему квот, сумісну з пропорційною виборчою системою, оскільки можна висунути більшу кількість кандидатів у партійних списках, а

партії свідомо намагаються збалансувати свої списки для здобуття місць (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 16). У системах ПР кандидатські квоти часто вимагають, щоб певний мінімальний відсоток кандидатів у списках партій становили жінки, наприклад, 20, 30, 40 або навіть 50 відсотків (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 15). Щоб квоти були дієвими, вони повинні доповнюватися правилами щодо порядку розміщення кандидатів у списку (ранжування), а у випадку законодавчих квот – ефективними правовими санкціями за недотримання (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 2). Наприклад, вимога про 30% жінок, розміщених унизу списку кандидатів у системі ПР, не призведе до збільшення представництва (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 32). Радикальною системою ранжування є "система блискавки" (zipper system), де кандидати-жінки та чоловіки чергуються у списку, що за сприятливих обставин дає результат, близький до гендерного балансу (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 32).

У мажоритарних системах з одномандатними округами побудувати ефективні гендерні квоти значно складніше, оскільки партії зазвичай висувають лише одного кандидата на округ (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 16-17). У таких системах квоти можуть запроваджуватися на етапі відбору кандидатів-аспірантів, наприклад, через "виключно жіночі короткі списки" (all-women shortlists), як це робила Лейбористська партія Великої Британії (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 17). Закон про паритет у Франції, що вимагав гендерного балансу серед усіх кандидатів від політичної партії, виявився невдалим на виборах до Національних зборів (мажоритарна система), але успішним на місцевому рівні, де застосовується ПР (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 17).

Досвід країн ЄС показує різноманітність у застосуванні та ефективності квот. У Бельгії законодавчі квоти, що вимагають рівної частки жінок та чоловіків у списках та правила щодо перших двох-трьох позицій, призвели до

значного зростання представництва жінок, особливо в поєднанні зі збільшенням розміру виборчих округів (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 31, 42-47). У Франції, як зазначалося, паритетний закон дав хороші результати на місцевих та регіональних виборах (ПР-системи), де частка жінок зросла до майже 48%, але на виборах до Національної асамблеї (мажоритарна система) прогрес був значно повільнішим, досягнувши 18.5% у 2007 році (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 54-56). Це пов'язано з тим, що партії, особливо великі, воліли платити фінансові штрафи, аніж висувати жінок у вигрешних округах (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 56-57). В Іспанії закон про гендерну рівність 2007 року, що встановив квоту 40:60 для обох статей на всіх рівнях виборів та для кожних п'яти позицій у списку, не призвів до значного збільшення представництва жінок на національному рівні на перших виборах після його ухвалення, оскільки представництво жінок вже було відносно високим, а правила ранжування не додали нових стимулів до існуючої практики партій (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 31, 96-97).

У Німеччині деякі партії (Соціал-демократична партія (СДПН), Зелені, Ліві/ПДС) запровадили добровільні партійні квоти, часто з використанням "системи блискавки", що призвело до значно кращого гендерного балансу у цих партіях порівняно з партіями без квот (Християнсько-демократичний союз (ХДС), Вільна демократична партія (ВДП)) (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 61-62, 64). Наприклад, після виборів 2005 року частка жінок у парламентських фракціях СДПН становила 36.0%, Зелених – 56.9%, Лівих/ПДС – 46.3%, тоді як у ХДС/ХСС – 19.5%, а у ВДП – 24.6% (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 64-65). У Швеції добровільні партійні квоти, зокрема "система блискавки" у Соціал-демократичній партії, запроваджені наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, коли представництво жінок вже перевищувало 30%, допомогли підтримувати високий рівень представництва та запобігати відкату назад (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 31, 100-101, 104). У Великій Британії Лейбористська партія використовувала "виключно жіночі

короткі списки", що призвело до стрибка у представництві жінок у 1997 році (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 31, 113).

На пострадянському просторі, зокрема в Україні, питання гендерних квот теж є предметом дискусій. В Україні законодавство про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків 2005 року містить лише загальні визначення та заяви про позитивні дії, але не пропонує конкретних квот для усунення гендерного дисбалансу (Martsenyuk, 2015: 8). Було зроблено близько десяти законодавчих спроб запровадити гендерні партійні квоти, але всі вони провалилися (Martsenyuk, 2015: 8). Однак у 2015 році в українське виборче законодавство вперше були запроваджені гендерні квоти, хоча вони не мали імперативного характеру (Lesko et al., 2023: 569). Згідно з новим Виборчим кодексом України від 19 грудня 2019 року, гендерні квоти стали обов'язковою нормою на етапі висування кандидатів (Верховна Рада України, 2019, згідно з Lesko et al., 2023: 569). Закон вимагає дотримання квоти лише на етапі висування кандидатів і не використовується для регулювання процесу після реєстрації, наприклад, у разі зняття кандидата з балотування (Lesko et al., 2023: 571). Дослідники відзначали хитрощі для обходу гендерних квот на місцевих виборах 2015 та 2020 років, коли жінки включалися до списку партійної організації для дотримання квот під час реєстрації, але могли вийти з перегонів або відмовитися від мандату після оголошення результатів виборів (Lesko et al., 2023: 571). Чинне законодавство щодо виборчого процесу з точки зору гендерної рівності не забезпечує трансформації законодавчо обов'язкової 40% гендерної квоти у виборчих списках партій у фактичне представництво жінок у кількості 40% у виборчих округах (Levchenko, 2021, згідно з Lesko et al., 2023: 571).

У пострадянських країнах, таких як Вірменія, Грузія, Киргизстан та Узбекистан, були запроваджені певні форми квот (Gasparian, 2016: 29). Наприклад, у Вірменії законодавча квота для кандидатів передбачає, що

кількість осіб кожної статі не повинна перевищувати 80% у кожній цілісній групі з п'яти кандидатів, починаючи з другого номера виборчого списку (Electoral Code of Armenia, 2011, згідно з Gasparian, 2016: 29). В Узбекистані законодавча квота вимагає, щоб жінки становили не менше 30% від загальної кількості кандидатів у депутати, висунутих політичною партією (Law on Elections of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis, 2004, згідно з Gasparian, 2016: 29). Проте, навіть за наявності квот, їх ефективність у пострадянських країнах часто обмежена через слабе виконання, відсутність правил ранжування або використання жінок як "заповнювачів місць" у списках (Gasparian, 2016: 30, 32). Дослідження показують, що в пострадянських країнах соціально-економічні та культурні змінні, такі як участь у ринку праці, рівень освіти та ставлення до жінок на керівних посадах, часто мають більший вплив на частку жінок у парламентах, ніж інституційні заходи, такі як квоти (Gasparian, 2016: i, 48).

Аргументи на користь квот часто базуються на ідеях справедливості, рівності та демократичного представництва (Firdos, 2024: 2). Вважається, що політичні збори повинні відображати основні соціальні групи суспільства, а оскільки жінки становлять половину населення, вони повинні мати половину посад в органах прийняття рішень (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 19). Квоти розглядаються не як дискримінація, а як компенсація існуючих бар'єрів, що заважають жінкам отримати справедливу частку політичних місць (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 19). Також стверджується, що досвід жінок необхідний у політичному житті, і що жінки найкраще представлені жінками (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 19). Квоти вважаються швидким методом збільшення кількості обраних жінок (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 19). Прихильники квот наголошують, що жінки приносять унікальний досвід та перспективи в політику, що призводить до більш інклюзивних та ефективних рішень

(Community of Democracies et al., 2016: 4). Противники квот стверджують, що політичне представництво стосується ідей та інтересів, а не статі; що перевагу слід надавати найкращому кандидату незалежно від статі (принцип меритократії); що квоти порушують принцип рівних можливостей та є дискримінаційними щодо чоловіків (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 18; Firdos, 2024: 12). Також висловлюються побоювання, що квоти можуть призвести до обрання менш кваліфікованих жінок, стигматизації "квотних жінок" та того, що жінки не захочуть обиратися лише через свою стать (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 18-19; Firdos, 2024: 12). У деяких пострадянських країнах квоти асоціюються з "примусовою емансипацією" радянського зразка (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 23, 82).

Політичні партії відіграють ключову роль як брамники до збалансованого гендерного представництва в політиці, оскільки вони контролюють процес висунення кандидатів (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 2, 17). Добровільні партійні квоти найчастіше зустрічаються в партіях лівого політичного спектру, включаючи соціал-демократичні, лейбористські, комуністичні, соціалістичні та зелені партії (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 17). Однак підтримка жінок-кандидатів поширилася по всьому ідеологічному спектру, і гендерні квоти або "м'які квоти" також використовуються центристськими та правими партіями (Norris 2004: 198; Matland and Studlar 1996; Caul 1999, згідно з Dahlerup and Freidenvall, 2008: 18). Процес імітації, або "зараження", може змусити домінуючі партії приймати квоти, якщо їх серйозно кидають виклик менші партії, зазвичай розташовані лівіше за ідеологічним спектром (Matland and Studlar, 1996, згідно з Dahlerup and Freidenvall, 2008: 18).

Окрім квот, існують інші практики сприяння участі жінок у політиці. До них належать програми розбудови потенціалу, підтримка жіночих організацій, рекомендації та цільові показники, які встановлюють партії

(Dahlerup and Freidenvall, 2008: 37-38). Важливим є також усунення структурних та суспільних бар'єрів, таких як нерівний доступ до ресурсів (час, гроші, політичні мережі), нерівномірний розподіл сімейних обов'язків, маскуліні політичні культури, гендерні стереотипи та відсутність жіночих рольових моделей (Shreeves and Zamfir, 2023: 7). Насильство та домагання щодо жінок у політиці також є серйозною перешкодою (Shreeves and Zamfir, 2023: 7; Lesko et al., 2023: 573). В Україні, незважаючи на законодавче закріплення гендерних квот, їх практичне впровадження стикається з проблемами. Відсутність дієвих механізмів контролю та санкцій за недотримання квот після реєстрації списків, а також можливість обходу квот шляхом відмови від мандатів жінками після виборів, знижують їх ефективність (Lesko, 2023: 571). Дослідження SCORE в Україні показує, що жінки загалом менш схильні бути активними громадянками, і їхнє громадянське розширення прав і можливостей залежить від їхнього почуття власної значущості та громадянської відповідальності, довіри до громадянського суспільства та політичної безпеки, а також міжгрупових контактів, лідерських та підприємницьких навичок (Machlouzarides, 2022: 2).

Порівняння ефективності політик гендерної рівності в ЄС та на пострадянському просторі показує, що в ЄС, незважаючи на регіональні відмінності, спостерігається більш системний підхід до впровадження квот та інших заходів, підкріплений як національними законодавствами, так і рекомендаціями європейських інституцій (Dahlerup and Freidenvall, 2008: 9-10; Shreeves and Zamfir, 2023: 11). На пострадянському просторі, хоча деякі країни і запровадили квоти, їхній вплив часто нівелюється слабкістю демократичних інститутів, браком політичної волі, культурними стереотипами та недостатньою активністю жіночих рухів (Gasparian, 2016: 31, 48, 52; Salnykova, 2012: 7). Соціально-економічні фактори, такі як рівень освіти жінок та їх участь на ринку праці, особливо на професійних та керівних посадах, а також культурні установки щодо ролі жінок у суспільстві

та політиці, відіграють значну роль у визначенні рівня їхнього політичного представництва на пострадянському просторі (Gasparian, 2016: 33, 37, 42, 45).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретико-правових засад, історичної динаміки та сучасних аспектів політичної участі жінок, а також порівняльний аналіз політик гендерної рівності в країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі дозволяють сформулювати низку ключових положень, що відображають ступінь досягнення поставлених завдань та розкривають наукову і практичну значущість отриманих результатів. Розуміння політичної участі жінок як невід'ємної складової демократичного розвитку виходить за рамки простої присутності жінок в органах влади, охоплюючи їхню реальну здатність впливати на політичні процеси, формування політики та прийняття рішень на всіх рівнях, при цьому різноманітність форм такої участі, від формальної залученості через вибори та партійну діяльність до неформальних шляхів впливу через громадські рухи та медіа-активізм, підкреслює багатогранність цього явища. Історичний розвиток політичних прав жінок як у країнах, що згодом увійшли до Європейського Союзу, так і на пострадянському просторі, характеризується складними траєкторіями, де формальне закріплення прав не завжди означало їхню реальну імплементацію, а спадщина минулих політичних систем, зокрема радянської, продовжує впливати на сучасні гендерні відносини та рівень політичної залученості жінок, створюючи специфічні виклики для демократизації та досягнення фактичної рівності.

В результаті аналізу рівня представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану досліджено, що є суттєві відмінності, зумовлені комплексом історичних, культурних, соціально-економічних та політичних факторів, а також ефективністю запроваджених механізмів сприяння гендерній рівності; так, Швеція демонструє стабільно високі показники завдяки довготривалій політиці гендерного мейнстрімінгу та активності політичних

партій у добровільному запровадженні квот, тоді як у Польщі, Україні, Грузії та Казахстані, попри певний прогрес, часто пов'язаний із законодавчим закріпленням квот, зберігаються значні диспропорції, особливо на рівні виконавчої влади та у вищих ешелонах прийняття рішень, що свідчить про наявність стійких бар'єрів, таких як патріархальні стереотипи, брак фінансових ресурсів у жінок-кандидаток та недостатня підтримка з боку політичних партій. Порівняльна оцінка ефективності політик гендерної рівності, зокрема застосування гендерних квот, показала, що їхній вплив значною мірою залежить від дизайну самих квот, включаючи вимоги до ранжування кандидатів у списках, наявності дієвих санкцій за недотримання, а також від типу виборчої системи, де пропорційні системи загалом вважаються більш сприятливими для збільшення жіночого представництва, ніж мажоритарні. У країнах Європейського Союзу спостерігається більш системний підхід до впровадження та моніторингу ефективності квот, часто підкріплений добровільними ініціативами самих політичних партій та рекомендаціями наднаціональних інституцій, натомість на пострадянському просторі, навіть за наявності законодавчо закріплених квот, їхня результативність часто нівелюється слабкістю демократичних інститутів, браком політичної волі, культурними стереотипами, що асоціюють квоти з радянським минулим, та недостатньою активністю жіночих рухів у лобюванні та контролі за їх виконанням, а також неформальними практиками обходу квот з боку політичних партій.

Правові гарантії політичної участі жінок, закріплені в міжнародних документах, таких як Конвенція про політичні права жінок та CEDAW, а також у національних конституціях та законодавствах, є необхідною, проте не завжди достатньою умовою для досягнення фактичної гендерної рівності в політиці. Ефективна реалізація цих гарантій вимагає створення дієвих механізмів контролю, подолання структурних, інституційних та

культурних бар'єрів, включаючи боротьбу з гендерними стереотипами, забезпечення рівного доступу до фінансових ресурсів та політичних мереж, а також протидію політичному насильству та домаганням щодо жінок. Політичні партії відіграють ключову роль у процесі висунення та підтримки жінок-кандидаток, і їхні внутрішні процедури, культура та готовність до впровадження добровільних заходів для забезпечення гендерного балансу є критично важливими для розширення політичної участі жінок. Окрім квот, важливими практиками сприяння участі жінок у політиці є програми розбудови їхнього потенціалу, менторство, створення мереж підтримки, а також залучення чоловіків як союзників у просуванні ідей гендерної рівності. Соціально-економічні фактори, такі як рівень освіти жінок, їхня участь на ринку праці, особливо на професійних та керівних посадах, а також культурні установки суспільства щодо ролі жінок у політиці, суттєво впливають на рівень їхнього політичного представництва, особливо на пострадянському просторі, де ці аспекти часто мають більший вплив, ніж формальні інституційні заходи. Таким чином, досягнення реальної гендерної рівності в політиці вимагає комплексного підходу, що поєднує законодавчі реформи, інституційні зміни, освітні програми, роботу з громадською думкою та активну участь самого громадянського суспільства, зокрема жіночих організацій, у відстоюванні прав жінок та контролі за виконанням взятих державою зобов'язань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Advancing gender equality in politics – National assessments and action plans / OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2024.
2. Advancing women's political participation : European Consultation on Gender Equality & Political Empowerment, Strasbourg, France, November, 2016 / Community of Democracies ; International IDEA ; UNDP. Strasbourg, 2016. 16 p.
3. Ahern P., Nuti P., Masterson J. M. Promoting Gender Equity in the Democratic Process: Women's Paths to Political Participation and Decisionmaking. PROWID : Synthesis Paper. Washington : International Center for Research on Women and The Centre for Development and Population Activities, 2000. 44 p.
4. Bayramov V., Islamli N., Mammadov E. Gender Equality & Women's Empowerment in the Post-Soviet Space: Challenges and Perspectives. Baku : CESD Press, 2023
5. Broad J., Green K. A history of women's political thought in Europe, 1400-1700. Cambridge : Cambridge University Press, 2009. xi, 327 p.
6. Community of Democracies, International IDEA, UN DP. Advancing Women's Political Participation: European Consultation on Gender Equality & Political Empowerment. Strasbourg, France, November, 2016. 16 p.
7. Convention on the Political Rights of Women. New York, 31 March 1953. United Nations, 1953. 25 p.
8. Dahlerup D., Freidenvall L. Electoral Gender Quota Systems and their Implementation in Europe. European Parliament, Policy Department C. September 2008. PE 408.309. 126 p.
9. Dahlerup D., Freidenvall L. Electoral gender quota systems and their implementation in Europe / WIP, Women in Politics Research Centre,

- Department of Political Science, Stockholm University ; International IDEA ; European Parliament. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. [Brussels] : European Parliament, 2008. 122 p.
10. Debusscher P. Gender Equality Policies in the European Union: Economic Integration and Feminist Transnational Advocacy. *AG AboutGender – International journal of gender studies*. 2015. Vol. 4, no. 8. P. 1–19.
 11. Delys S. *Women & Political Representation: Handbook on Increasing Women's Political Participation in Georgia* / eds. L. Ghvinianidze, V. Menabde. Tbilisi : Human Rights Education and Monitoring Center (EMC), 2014. 26 p.
 12. Firdos Z. Women in Politics - A Comparative Analysis of Gender Quotas in Different Countries. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*. 2024. Vol. 6, Issue 2. P. 1-14.
 13. Firdos Z. Women in Politics – A Comparative Analysis of Gender Quotas in Different Countries. *International Journal for Multidisciplinary Research (IJFMR)*. 2024. Vol. 6, no. 2. P. 1–7.
 14. Fortuny Fillo G., Negruta A. Keep the promise, accelerate the change : Taking stock of gender equality in Europe and Central Asia 25 years after Beijing / ed. G. Luchsinger. Istanbul : UN Women Regional Office for Europe and Central Asia, 2020. 51 p.
 15. Freidenvall L. Women's political representation and gender quotas : the Swedish case. Stockholm : Department of Political Science, Stockholm University, 2003. 31 p.
 16. Gasparian P. Women in Post-Soviet Parliaments: an Intra-Regional Comparison : Master of Arts Thesis / Central European University, Department of Political Science ; supervisor M. Bogaards. Budapest, 2016. 66 p.

17. Gasparian P. Women in Post-Soviet Parliaments: an Intra-Regional Comparison : Master's Thesis. Budapest : Central European University, Department of Political Science, 2016. 60 p.
18. Gender Equality and Women's Empowerment in Ukraine : Identifying the pathways to economic, civic and social equality using data from the SCORE Ukraine 2021 / M. Machlouzarides et al. ; USAID ; SeeD ; UNDP, 2021. 57 p.
19. Gender equality policy in Sweden : A Government for Gender Equality / Ministry of Employment, Government Offices of Sweden. Stockholm : Ministry of Employment. 20 p.
20. Gwiazda A. The substantive representation of women in Poland. *Politics & Gender*. 2019. Vol. 15, no. 2. P. 262–284.
21. Gwiazda A. Women's representation and gender quotas: the case of the Polish parliament. *Democratization*. 2015. Vol. 22, no. 4. P. 679–697.
22. Handbook on Promoting Women's Participation in Political Parties. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2014. 152 p.
23. Hemment J. Global civil society and the local costs of belonging: defining 'violence against women' in Russia. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2004. Vol. 29, No. 3. P. 815–840.
24. Herbut N. et al. Parliamentary elections and the gender aspect: a comparative analysis of the experience of Ukraine and Sweden. *Pakistan Journal of Criminology*. 2024. Vol. 16, no. 1. P. 161–180.
25. Huerta L. A. De Alba. Fostering Women's Representation in Local Democracy: A Qualitative Analysis of the Factors Surrounding Female Political Participation at a Mayor Office Level in Colombia : Master's Thesis. Uppsala : Uppsala University, Department of Theology, 2024. 97 p.
26. Khitarishvili T. Gender dimensions of inequality in the countries of Central Asia, South Caucasus, and Western CIS. Annandale-on-Hudson, NY : Levy Economics Institute of Bard College, 2016. 72 p.

27. Lesko N. et al. Realising women's political rights in Ukraine. *Journal of Education Culture and Society*. 2023. No. 1. P. 568–578.
28. Lesko N., Khomyshyn I., Skochylyas-Pavliv O., Lukanova H., Malets M. Realising women's political rights in Ukraine. *Journal of Education Culture and Society*. 2023. No. 1. P. 568–574.
29. Machlouzarides M., Novosolova N., Dagli-Hustings I., Scheerder A. Gender Equality and Women's Empowerment in Ukraine: Identifying the pathways to economic, civic and social equality using data from the SCORE Ukraine 2021. USAID, SeeD, UNDP, 2022. 57 p.
30. Martsenyuk T. Womens Top-Level Political Participation: Failures and Hopes of Ukrainian Gender Politics. *Gender Politics in Post-Soviet Ukraine*. 2015. Chapter 1. 20 p.
31. Martsenyuk T. Womens top-level political participation: failures and hopes of Ukrainian gender politics. *Gender, Politics and Society in Ukraine* / ed. by O. Hankivsky, A. Salnykova. Toronto : University of Toronto Press, 2012.
32. McLellan J. The 'Problem of Women' in Post-War Europe. *English Historical Review*. 2015. Vol. 130, No. 545. P. 934–944.
33. Morondo D. The situation of women in Hungary, Poland and the Czech Republic / ed. V. Garcia Muñoz. Luxembourg : European Parliament, Directorate General for Research, 1997. 43 p.
34. Morondo D. The situation of women in Hungary, Poland and the Czech Republic / ed. V. Garcia Muñoz. Luxembourg : European Parliament, Directorate General for Research, 1997. 43 p.
35. Nechemias C. Politics in Post-Soviet Russia: Where Are the Women? *Demokratizatsiya*. 1999. P. 199–211.
36. O'Brien D. Z., Rickne J. Gender Quotas and Women's Political Leadership. IFN Working Paper No. 1043. Stockholm : Research Institute of Industrial Economics, 2014. 35 p.

- 37.O'Brien D. Z., Rickne J. Gender quotas and women's political leadership. Stockholm : Research Institute of Industrial Economics, 2014. 39 p.
- 38.OECD. Women's Political Participation in Jordan: Barriers, Opportunities and Gender Sensitivity of Select Political Institutions. Paris : OECD Publishing, 2018. 95 p.
- 39.Ortiz E., Allen J., Nagel R. U., Smith J. M. Exploring the Links between Women's Status and Democracy. Georgetown Institute for Women, Peace and Security : Research Brief. March 2023. 11 p.
- 40.Park S., Liang J. A comparative study on gender representation and social outcomes: the effect of political and bureaucratic representation. *Public Administration Review*. 2021. Vol. 81, no. 2. P. 321–332.
- 41.Pavliashvili I., Mukhuradze S. Mandatory gender quota in Georgia: practice of the 2020 and 2021 elections. Tbilisi, 2022. 33 p.
- 42.Phillips S. Women with Disabilities in the Europe & Eurasia Region : Final Report. Washington : USAID/E&E/DGST, JBS International, Inc., 2012. 40 p.
- 43.Rashkova E. R., Zankina E. Women in Politics in Eastern Europe: 30 Years After the Fall of the Berlin Wall. In: *Women, Policy and Political Leadership*. P. 159–168.
- 44.Rocha Z. Putting Gender Back on the Policy Agenda: Gender Equality and Political Participation in the Russian Federation. *Russia Profile*.
- 45.Salnykova A. Electoral Reforms and Womens Representation in Ukraine. *Gender, Politics and Society in Ukraine* / eds. O. Hankivsky, A. Salnykova. University of Toronto Press, 2012. P. 1-8.
- 46.Salnykova A. Electoral reforms and womens representation in Ukraine. *Gender, Politics and Society in Ukraine* / ed. by O. Hankivsky, A. Salnykova. Toronto : University of Toronto Press, 2012.
- 47.Seckin E. Women in Post-Soviet Russia : Master of Arts Thesis. Ankara : Middle East Technical University, 2014. 34 p.

48. Shchuka N. Women rights in Poland, Belarus and the USA : LL.M Thesis. Wrocław : Wrocław University, 2018. 64 p.
49. Shradha. Women & Politics in Soviet & Post Soviet Russia (1985-2005). CASIRJ. 2010. Vol. 1, Issue 1. P. 247–262.
50. Shreeves R., Zamfir I. Women in politics in the EU : State of play. Brussels : European Parliamentary Research Service, 2023. 12 p.
51. Shreeves R., Zamfir I. Women in politics in the EU: State of play. European Parliament, EPRS | European Parliamentary Research Service. 2023. 12 p.
52. Sida. Women's participation in politics: technical note. Sida, Thematic Support Unit. December 2022. Art.No.: Sida62586en. 24 p.
53. Sida. Women's participation in politics: technical note. Sida, Thematic Support Unit, December 2022. 24 p.
54. Szelewa D. The policy on gender equality in Poland - Update : Study for the FEMM committee. Brussels : European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs, 2016. 44 p.
55. Szelewa D. The Policy on Gender Equality in Poland – Update : Study for the FEMM committee / European Parliament. Directorate-General for Internal Policies. Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs. Brussels : European Parliament, 2016. 44 p
56. Tommasoli M. (ed.) Democracy and Gender Equality: The Role of the UN. Discussion Paper. Stockholm : International IDEA ; New York : United Nations, September 2013. 56 p.
57. Turdalieva C., Tiulegenov M. Women, the Parliament and Political Participation in Post-Soviet Kyrgyzstan. Central Asian Affairs. 2018. Vol. 5, № 2. P. 134–159.
58. UN Women, PARLATINO. Regulatory Framework to Consolidate Parity Democracy. Panama, 2015. 28 p

59. Walby S. The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime. *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*. 2004. Vol. 11, No. 1. P. 4–26.
60. Zakharova O., Oktysyuk A., Radchenko S. Participation of women in Ukrainian politics. Kyiv : International Centre for Policy Studies, 2017. 33 p.

АНОТАЦІЯ

Григурко Я. О. Порівняння наявності права політичної участі жінок у країнах ЄС та країнах пострадянського простору (бакалаврська робота). Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2025. 51 с. (рукопис).

У роботі здійснено комплексне дослідження теоретико-правових засад, історичної еволюції та сучасного стану політичної участі жінок у країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі. Проаналізовано форми політичної участі, правові механізми її забезпечення, а також ефективність гендерних квот і політик рівності. Особливу увагу приділено компаративному аналізу рівня представництва жінок у Польщі, Швеції, Україні, Грузії та Казахстані. У роботі виявлено ключові перешкоди для рівноправної участі жінок у політичному житті та сформульовано рекомендації щодо вдосконалення національної політики у цій сфері.

Ключові слова: політична участь жінок, гендерна рівність, гендерні квоти, демократія, пострадянський простір, країни ЄС.

ANNOTATION

Grigurko Y. O. Comparison of the Right to Women's Political Participation in EU Countries and Post-Soviet States (Bachelor's Thesis). Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 51 p. (manuscript).

The thesis presents a comprehensive analysis of the theoretical and legal foundations, historical development, and current state of women's political participation in EU countries and post-Soviet states. It examines the forms of participation, legal guarantees, and the effectiveness of gender equality policies and quotas. Special attention is given to a comparative study of women's political representation in Poland, Sweden, Ukraine, Georgia, and Kazakhstan. The study identifies key barriers to women's equal involvement in political life and offers policy recommendations to strengthen gender-inclusive governance.

Keywords: women's political participation, gender equality, gender quotas, democracy, post-Soviet region, EU countries.

ВІДЗИВ
на кваліфікаційну роботу бакалавра
4-го курсу групи ОП-41 спеціальності 052 «Політологія»
ОПП «Політичні технології та аналіз політики» філософського факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Григурко Яни Олександрівни

на тему «Порівняння наявності права політичної участі жінок у країнах
ЄС та країн пострадянського простору»

Кваліфікаційна робота Григурко Я.О. присвячена аналізу правових гарантій політичної участі жінок як складової демократичного розвитку суспільства,

становлення політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що попри значний прогрес у визнанні політичних прав жінок на міжнародному та національному рівнях, реальна участь жінок у політичних процесах та їх представництво в органах влади в багатьох країнах, зокрема на пострадянському просторі та в деяких країнах Європейського Союзу, залишається значно нижчою, ніж у чоловіків, що створює дисбаланс у представництві інтересів.

У першому блоці роботи розглядаються теоретико-правові засади та історична динаміка політичної участі жінок, її різноманітні форми та існуючі правові гарантії, що закріплені як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Другий блок присвячений порівняльному аналізу реалізації політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та пострадянських державах, де здійснюється зіставлення рівня представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах влади на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану.

В результаті аналізу рівня представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану досліджено, що є суттєві відмінності, зумовлені комплексом історичних, культурних, соціально-економічних та політичних факторів, а також ефективністю запроваджених механізмів сприяння гендерній рівності.

Але варто було б проаналізувати чинники зовнішнього впливу на історичну динаміку політичної участі жінок. Крім того, варто було б більш чітко сформулювати висновки до кожного з розділів. Утім, ці зауваження не

знижують загального рівня виконаної роботи та не впливають на її наукову та практичну цінність.

Робота є комплексним самостійним дослідженням, добре структурована. Під час виконання кваліфікаційної роботи автор показав достатній рівень підготовки та знань з обраної теми, вміння самостійно аналізувати та систематизувати матеріал, робити висновки та узагальнення. Продемонстровано вміння проводити аналітичне дослідження.

У цілому кваліфікаційна робота бакалавра «Порівняння наявності права політичної участі жінок у країнах ЄС та країн пострадянського простору» за всіма критеріями відповідає вимогам до бакалаврських кваліфікаційних робіт і заслуговує на оцінку «добре» 85 балів зі 100), а її автор, Григурко Я.О., гідна присвоєння кваліфікації бакалавра зі спеціальності 052 «Політологія» (ОПП «Політичні технології та аналіз політики»).

Науковий керівник:

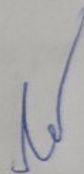
д. політ. н., доцент, професор

кафедри політології

Харківського національного університету

університету імені В. Н. Каразіна

М.В.Шаповаленко

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу бакалавра
4-го курсу групи ОП-41 спеціальності 052 «Політологія»

ОПП «Політичні технології та аналіз політики» філософського факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Григурко Яни Олександрівни

на тему «Порівняння наявності права політичної участі жінок у країнах
ЄС та країні пострадянського простору»

Кваліфікаційна робота Григурко Я. О. присвячена аналізу правових гарантій політичної участі жінок як складової демократичного розвитку суспільства, становлення політичних прав жінок у країнах Європейського Союзу та на пострадянському просторі.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що попри значний прогрес у визнанні політичних прав жінок на міжнародному та національному рівнях, реальна участь жінок у політичних процесах та їх представництво в органах влади в багатьох країнах, зокрема на пострадянському просторі та в деяких країнах Європейського Союзу, залишається значно нижчою, ніж у чоловіків, що створює дисбаланс у представництві інтересів.

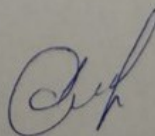
В результаті аналізу рівня представництва жінок у законодавчих та виконавчих органах на прикладі Польщі, Швеції, України, Грузії та Казахстану досліджено, що є суттєві відмінності, зумовлені комплексом історичних, культурних, соціально-економічних та політичних факторів, а також ефективністю запроваджених механізмів сприяння гендерній рівності.

Разом з тим, варто було б проаналізувати чинники зовнішнього впливу на історичну динаміку політичної участі жінок.

Робота є комплексним самостійним дослідженням, добре структурована. Під час виконання кваліфікаційної роботи автор показав достатній рівень підготовки та знань з обраної теми, вміння самостійно аналізувати та систематизувати матеріал, робити висновки та узагальнення. Рекомендовано до захисту.

Рецензент:

Доктор історичних наук, професор,
професор кафедри світової політики,
дипломатії та туристичного бізнесу
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Сергій Лиман